

MATIŠS UN REINIS KUDZITE, KAUDZIENS

Piebalgai!

Ir sirno bērsu ēalkas
Rada kalnainajiem lielceļiem.
Dodsot tavos laudis lielās alkas
Augstu kāpt un tālu iet pa tiem.
(O. Lisovska. Piebalgai)

Turp, kur mainās kalns ar leju,
Turp es tagad garā eju,
Vidū mīļai Vidzemei.
Sirds tur spīgst no kalnu vēja,
Aofa tālu redzēt spēje,
Rīts tur agrāk gaismu lej,
Vēlāk dzīst ar' saules stari
un ir naktis gaišākas.

M. Kaudzīte. Alauksts.

Livonijas kara laikā 1575. gadā Piebalgas pils tika sagrauta. Novada pārvaldes centrs pēc tam pārcēlās uz tagad tā saucamo Vecmuižas atrodas 4 km uz ziemeļrietumiem no Vecpiebalgas pils, Piebalge - Cēsu šosejas labajā pusē (0,5 km no tās). Vēlāk par novada pārvaldes centru un galveno muižu kļuva 1840. gadā celtā Vecpiebalgas muiža Orisāres krastā netālu no Ineša ezera.

16. g. s. beigās Piebalgas novada ziemeļaustrumos izveidojās jaunmuiža, ko nosauca par Jauno muižu jeb Jaunpiebalgu. Iretstatā tai līdzsainājo Piebalgas muižu sāka dēvēt par Vecpiebalgu. Bessīcas draudžu sīnā abas Piebalgas šķirtas 1677. gadā.

16. - 18. g. s. Piebalgas novads stipri cieta vairākās mēro epidēmijās (1551., 1601. - 1603. g. g., 1606., 1657. - 1661., 1710. - 1711. g. g.) lielus postījumus nodarīja feudālie kari (Livonijas karš 1558. - 1583. g.), poļu-zviedru karš (1600. - 1626. g.), Ziemeļu karš (1700. - 1721. g.).

Arī zviedru laikos (1625. - 1708. g.) Piebalgas zemnieku galvenā kļakungu jāprojām palika vācu muižnieki.

Nespēdami pilnīt mazās smagās kļaušas, maksāt milzīgās nodevas, izturēt cietsirdīgu sodus, Vecpiebalgas zemnieki 1695. g. saijā uzrakstīja 12 lpp. garu sūdzību Zviedrijas karalim Kārlim XI par Vecpiebalgas muižas rentnieku un hofbiesas piesēdētāju Trautfeter Trīs piebaldsēni mazā zvēģnieku laivīnā to pāri Baltijas jūrai nodāja Zviedrijā.

"Mēs atvedām līdai ādas pātagu (karabače), kuru noliekam pie Jūsu Karaliskās Majestātes svētām kājām un ar kuru mēs, nostieptus zemē un kailus ingērbtus, pr muižā, pie kam āda pērsens ir mūsu vieglākais sods. ... No viss Jūsu Karaliskā Majestāte var ... lab redzēt, cik nežēlīgi un cietsirdīgi pret mums, nabag, laudim, istu ras mūsu rentnieka kungs un cik nekrietni mēs viedāzādēkā veidā un kārtā ticām nociti ... Nepenēdamās, smagās un netsisnās jaunās nestas; ... dod ienākumus vienīgi mūsu cietsirdīgam, nepieēdināmas rentniekam, padarot to bagātu, varenu, lielu. Jo mūsu rentnieka kungs, kurš visu savu bagātību ieveda Piebalgas muižā ar viegu ziggu, tagad nevarētu ar tikstoš vērūmēm izvest savu mantu no Piebalgas un citām muižām, kuras vairākkārt ie pēbairojušas viņa bagātīb

Karalis uzdevis šo lietu izmeklēt - diemžēl, nav zināms, ar ko tā beigusies.

Ziemeļu kara laikā 1702.g. Piebalgas novadu ienēma krievu karaspēks, ko vadīja V.Šeremetjevs. 1708.g. - ģenerāļa Bauera un Saumburga vadībā, pēc tam tiešā karadarbība novadu vairs neskāra.

1711.g. Krievijas cārs Pēteris I apmierināja sava feldmaršala grāfa Borisa Šeremetjeva lūgumu un par nopelniem karā piešķīra viņam Vecpiebalgu un tai piederēšo Jaunpiebalgu.

1816.g. grāfi Šeremetjevi nopirka arī Veļķu muižu. Šīs muižas viņiem piederēja līdz pat 1917.g. Oktobra revolūcijai.

Dziatbūšanas jūgs Latvijā 18.g.s. pastiprinājās. Ka latviešu zemnieks ir vergs, to 1739.g. deklarēja Vidzemes landrāts barons Rozens, bet Vidzemes ģenerālgubernators grāfs Brauns 1763.g. to izteica sādus vārdiem: "Viss, kas pieder zemniekam, kā arī viņš pats ir kunga īpašums, ar ko viņa dzimtkungs var rīkoties pēc sava patikas".

Abās Piebalgās un Veļķu muižā dziatbūšanas jūgs atsevišķos periodos bija nedaudz vieglāks nekā muižās, kas piederēja vācu muižniekiem. Grāfi Šeremetjevi dzīvoja galvenokārt savās Pēterburgas vai Maskavas rezidencēs. 19.g.s. vidū viņiem jau piederēja ap 800 000 desētīnu zemes un ap 300 000 dzimtcilvēku dažādās Krievijas guberņās. Piebalgas muižas pārzināja viņu ieceltie parvaldnieki vai pilnvarotie, kas viņi nebija sevišķi centīgi savu pienākumu pildīšanā. Tomēr zemnieku stāvoklis arī šeit bija smags. Lai apspiestu uzliesmojušos nemierus, Vecpiebalgas muižā 19.g.s. 40.gadu sākumā noņēma karaspēka vienību, kas dzīvoja kazarmās, kur tagad atrodas Inešu ciema veikals.

19.g.s. 40.gadu beigās - daudz agrāk nekā citos Latvijas novados - Piebalgas zemnieku stāvoklis sāka krasi uzlaboties. Grāfs Šeremetjevs atzinis kļaušu darbu par mazražīgu, sāka izdot kļaušu mājas lēnrentē. Līdz apmēram 1850.gadam kļaušu laiki Piebalgā bija beigušies un visi zemnieki kļuvuši par rentniekiem.

No 1867. līdz 1873.gadam abās Piebalgās un Veļķu muižā notika rentes zemes mērīšana un tās pārdošana zemniekiem dzimtipašumā.

Tādējādi Piebalgas novadā agrāk nekā citur Latvijas laukos sāka attīstīties kapitālisms, sākās arī zemnieku noslāņošanās un šķiru pretramu sassīšanās.

Neraugoties uz progresīvāku, intensīvāku saimniecības metodi, Piebalgas liesā zeme un mazās saimniecības nespēja apmierināt piebaldzēnu pieaugušās vajadzības. Tādēļ daudzi līdzās lauksaimniecībai sāka nodarboties ar amatniecību un tirdzniecību. Piebalgas vērējamo ratīņu dreimāni, audāji, galdnieki, segļinieki, podnieki, kalēji, skuderi, adāni savus ražojumus pārdeva ne vien Latvijā, bet arī Igaunijā, Lietuvā, Baltkrievijā, Krievijā. Sevišķi ievienīti bija Piebalgas audumi un vērējamo ratīni. Tirgotāji uzīrka arī lopus, dzīvniekus tos pārdošanai uz Rīgu vai kāva, zāvēja gaļu, gatavoja desas, ko tāpat pārdeva tirgos.

Šāda darbošanās attīstīja piebaldzēniem aktivitāti, nestlaidību, apķērbību, taupību, ļāva ne vien uzlabot savu materiālo stāvokli, bet arī iepazīt citus novadus, straujāk mosties no feodālisma miega, pirmajiem Latvijā laukos ieviest daudzas jauninājumus. Piebaldzēni rūpējās par labu skolu izveidošanu, dibināja dažādas biedrības, organizēja korus un teātra izrādes, iegādājās laikrakstus un grāmatas.

17.g.s. otrajā pusē Piebalga kļuva par ievērojamāko kultūras un sabiedriskās dzīves centru Latvijas laukos. 60.gadu beigās un 70.gados Vecpiebalgā līdz ar brāļiem Kaudzītēm dzīvoja un darbojās arī citi pazīstami tautiskās atmosfēras laikmeta darbinieki: Atis Kronvalds, Andrejs Pumpurs, Jānis Jurjāns, Andrejs Stērste, Antons Tullījs, Jēkabs Pilsētnieks, Jaunpiebalgā kādu laiku - Auseklis.

Pēc Matīsa Kaudzītes ierosmes 1874.g. Vecpiebalgā notika pirmā N.Gogoļa "Revidenta" izrāde Latvijas laukos, kurā piedalījās brāļi Kaudzītes, A.Kronvalds, A.Pumpurs un citi vietējie inteliģenti. 1875.gadā šeit izrādīja pirmo A.Ostrovska lugu uz latviešu skatuves - "Pašu ļaudis - gan izlīgsim". Arī vairāku citu lugu pirmizrādes vispirms notikušas Vecpiebalgā, tikai pēc tam Rīgā. Daudzi vecpiebaldzīni abonēja tā laika progresīvāko laikrakstu "Pēterburgas Avīzes". Vecpiebalgas pagasts - pirmais Latvijā - 1862.gadā pieņēma un no pagasta līdzekļiem algoja profesionāli izglītotu ārstu - Jāni Jurjānu.

Piebaldzēnu savdabība un popularitāte tālos novados, it īpaši pēc brāļu Kaudzīšu romāna "Mērnieku laiki" iznākšanas 1879.gadā, radīja dažādas legendas par viņu etnografiskajām īpatnībām, to rašanās cēloņiem. Kādas tad ir šīs īpatnības, ar ko tās izskaidrojamas?

Monografijā "Vecpiebalga" ~~izskaidro~~ M.Kaudzīte apraksta piebaldzēnu apģērbu - tas "apmēram līdz priekšējā gadsimtena vidum un pārsvarā vēl līdz sešdesmitiem gadiem bij visvienāds gandrīz līdz pēdējam sīkumam". Viriesi vasarā valkājuši pelēkus muguru svārkus, platmalīgas melnas gardibenes, baltas, vēlāk stripainas bikses, baltu kakla lakatu, pastalas un baltas zekes. 19.g.s. vidū "mudurainu" vietā nākuši "krunku" svārki, pastalu vietā - zābaki. Ziemā viriesi valkāju mēteļus ar lielām apkaklām un kažokus, kas pārvilkti ar vadmalu.

Meitu gods tērps sastāvējis no melna vaiņģa ar gaišu dažādu krāsū zilīšu joslīņu pa vidu un baltas villaines. Brunči sākumā bijuši melni, vēlāk stripaini, krekli - balti, kupli, virs tiem valkāta pieburkājas vilkušas baltas zekes un pastalas (vēlāk puszābakus vai kurpes). Precētas sievietes vasarā nēsājušas cībei līdzīgu cepuri, visbiežāk ar zaļu malu un melnu, līdzenu virsu, bet ziemā - aitādas cepuri ar vilnu uz iekšpusi, no ārpuses pārvilkta ar tumšu samtu, apmalotu ar sīksprogainas jērādīņas sloksnīti. Ziemā sievietes valkājušas "mudurainus" un vilnas segas, vēlāk - arī kažokus. Sākotnēji piebaldzēnu apģērbā dominējuši tumši toņi (melns, brūns, tumši pelēks), kas, domājams, izskaidrojams ar brāļu draudžu sludināto askētismu. Vēlāk tērpi kļuvuši krāsās gaišāki.

Pie etnografiskajām īpatnībām var minēt arī augstos, lēzenos piebaldzēnu ratus, kas galos aizredzoti ar auklām, kā arī zemās rijas ar ļoti lēzeniem jumtiem, kas sniedzas gandrīz līdz zemei.

Pārejot no ~~kapitālisma~~ feodālisma uz kapitālismu, vecais, arhaisks piebaldzēnu dzīvē un apģērbā vēl ilgi sadzīvoja kopā ar jauno, pilsēnieciskā. Piemēram, M.Kaudzīte viens no pirmajiem Piebalgā sāka valkāt modernu uzvalku, bet R.Kaudzīte gandrīz līdz pašam mūža beigām nēsāja garos, platos piebaldzēnu "krunku" svārkus (mētelī), kuros ceļojumu laikā lepni staigājis arī pa Rietumeiropas galvaspilsētu - Parīzes, Romas, Briseles, Berlīnes, Vīnes ielām.

Dažādi ir uzskati par piebaldzēnu izcelšanos. Īpatnības, kas atšķir viņus no citu Latvijas novadu iedzīvotājiem, rosinājuši domas, ka piebaldzēni ir cēlušies no latviešu sajaukšanās ar cittautībniekiem: ar senprāšu bēgļiem 13.g.s., ar zviedru karagūstekņiem pēc Ziemeļu kara, ar grāfa Šeremetjeva Piebalgā nometinātajiem Jaroslavas guberņas krievu zemniekiem 18.g.s. vidū sākumā.

Pētot Vecpiebalgas un Jaunpiebalgas veco lepu kraniooloģisko materiālu, antropoloģe H. Deņisova ir pierādījusi, ka 18.g.p. piebaldsēni bijusi 11. - 14.g.p. piebaldsēnu (latvaļu) pēcteči ar nelielu somu-ugru cilts piejaukumu.

Vēlāku laiku dokumenti liecina, ka zviedru un citas izcelsmes piebaldsēnu skaits ir neliels un viņi nav varējuši izšķiroši ietekmēt šī novada iedzīvotāju rakstura īpatnību, neperasto tieksmi, spēju un talantu izveidi.

Piebalgas novads ir izauklējis daudzus ievērojamus latviešu kultūras darbiniekus. No piebaldsēnu dzimtām cēlušies ne vien rakstnieki, dzejnieki, komponisti, mākslinieki, bet arī zinātnieki, revolucionārie cīnītāji, sabiedriskie darbinieki: brāļi Kaudzītes, A. Austrinš, K. Skalbe, A. Ģiekens, J. Sudrabkalns, E. Dārsinš, J. Zalītis, M. Larins, K. Milsnieks, K. Baltgailis, J. Sudrabs, P. Dindonis, J. Bērziņš-Īemelis, J. Sudrabs (H. Lācis), J. Ozols, A. Celms u.c.

Tagad Piebalgas pusē pulcē jauna dzīve. Zeļ kolhozu "Alaukats", "Kommunisms ceļš", "Sajjealiči" un "Piebalga" tīrumi. Izlīdzinājušās senās novada īpatnības. Tikai veco ļaužu mutēs vēl saglabājušies interesanti nostāsti par kļaušu, rentes un "mērnieku laikiem", par Piebalgas ratīnu dreimājiem, vēveriem (sudžjiem) un lopu kupčiem, par viņu piedzīvojumiem tirgotāju gaitās tuvī un tālā apkārtnē.

Vecpiebaldsēni (elstsvieši) un viņu "bāliņi" jaunpiebaldsēni (sajjealiči) tagad kopīgi lepojas ar saviem novadniekiem - rakstniekiem brāļiem Kaudzītēm.

Tautas mīlestība

Kur tautas vainags zeļ un zied
Un daudz, kas tautai tuvu iet,
Tur ej gar līdž, bet atstatu
Un slēp, kas viņai esi tu.

Kur kauns un bēdas tautu spiež
Un mas, kas tautai līdzai iek cieš,
Tur nāc, lai glābējs masā vai vēls,
Bet teic, ka esi viņas dēls.

M. Kaudzīte

BRĀĻU KAUDZĪŅU DZĪVES UN DARBA CĒĻŠ

Brāļi Kaudzītes ir cēlušies no aunas piebaldzēnu dzimtas. Visticamākie zināmie rakstnieku senči 17.g.s. beigās un 18.g.s. sākumā dzīvojuši Vecpiebalgas pagasta ziemeļos Colēnos, kas atrodas ap 3 km uz dienvidaustrumiem no bijušās Vecpiebalgas muižas - 0,5 km uz ziemeļiem no Bringu ezera (mājas ar šādu nosaukumu pastāv vēl tagad). Colēnu Krustīna (ap 1671 - 1751) un Kačas (? - 1729) mazdēls - Krustīnē Jēkabs dēls (1754 - 1823) - bija rakstnieku brāļu Kaudzīšu vectēvs. 1783.gadā viņš apprecēja Mādaru mājas saimnieka straitni, bet drīz pēc viņas nāves Mādaros par saimnieci ieveda Beitānu Krustīna meitu Kādi (ap 1765 - 1834). 1796.g. viņš piedzima dēls Reinis - brāļu Kaudzīšu tēvs, kas, tāpat kā viņš jaunākais brālis Andrievs, 1826.gadā, uzvaru došanas laikā Vidzemes zemniekiem, pieņēma uzvaru Kaudze (miris 1874.g.).

Reinis Kaudzītes otrajā laulībā ar (izēnu saimnieka Jāņa Brandona (pēc uzvaru saņemas - Branders) meitu Maiju (1811 - 1852) piedzima sēsi bērni - to vidū Reinis, 1839.g. 12.maijā un Matīss, 1848.gada 18.augustā - nākamie slavenie rakstnieki, kas vēlāk sāka saukties par Kaudzītēm.

Mādaru ciemats Vecmādarī, kur dzīvojuši brāļi Kaudzītes, atrodas ap 3 km no Vecpiebalgas centra - 200 m pa krēsi no Vecpiebalgas - Cēsu šosejas, pie Tauna ezera.

Apkārtnē šeit ir krāšņa, kalniet un ezeriem bagāta. Tikai kādu pusotru kilometru no Mādarīem plešas gleznainais, Matīsa Kaudzītes apdzimtais Alauksts. No tuvējās Vecmuižas un Purgailu kapsētas kalns, kas atrodas šosejai otrā pusē, iepretim Mādarīem, paveras plašs skats uz Piebalgas novadu - redzams Alauksts, Tauns, septiņpadsmit Inesis, Bregža kalns, Liku kalns, pat Gaiziņš. Bet no Piebalgas augstākā - Bregža kalns, kas paceļas 7 km no Mādarīem, atklājas vislieliskākais skats, Piebalgāņu pašas raksturīgākās ainavas.

Matīss Kaudzīte par savu dzimto novadu sacījis: - "Kas ieradusī dzīvot šādos kalnainos apgabalos ar tāliem un plašiem izskatiem, tie neapmierināsies ar šādu vietu, kurā tie izliekas visai vienmuļīgas un garlaicīgas, lai arī ziedās jācinās ar dziļiem sniegiem, ar aizputinātiem un neizbraucamiem ceļiem".

Pa Rīgas - Pleskavas lielceļu (tagad šoseja), kas iet garām Mādarīem, tolaik noritēja dzīva satiksme un kilometru attālais Silakrogs vienmēr bija ceļavīru pilns. Te Reinis un Matīss jau bērnībā varēja vērot gan pašu, gan citu novadu ļaudis, klausīties viņu stāstus par draņģiem, kaušu laikiem un citiem notikumiem.

Reinim šis laiks pašam vēl bija spilgtā atmiņā. Viņš savam acim bija redzējis daudzos klejojošos nabagus, "slapjo gadu", karavīru pulku, kas pa lielceļu devās pērt sadumpojušos veseļevskiešus un bebreniešus, ļaudu bērnus, kas plūda uz Rīgu, lai pierakstītos uzbraucšanai uz "ailto zemi".

"Vecā, aizaugusi Purgailu kapsēta", rakstīja Matīss Kaudzīte, "arī varētu ļoti daudz stāstīt no dtistlaiku grūtumiem, bet viņš cisā ar kņax klusu un liek ikkatram ko domāt, kas viņā ienācis".

Abu brāļu stāstā cieši bija iespiedušies arī gājieni uz Cēļu sēlešnas namu un tur gūtie iespaidi, jo Piebalga līdz 1905.gadam bija viens no brāļu draudžu centriem Latvijā. Nevus darbības sākumu brāļu draudzes reliģijas formā ieteica protestu pret vāciešu garīgo virskundzību, taču 19.g.s. vidū tās lielā mērā zaudēja savu progresīvo raksturu, veicināja reliģiozitātes izplatību latviešu

zemnieku vidū, kas atstājusi zināmu iespaidu arī uz brāļiem Kaudzītēm.

Par Mādaros pavadīto bērnību un vecākiem rakstnieki vēlāk runāja ar lielu ailtumu. Tēvs bijis nopietns, taishīgs un visu oienīts virs. Tāl spīlētāk brāļiem atmiņā bija saglabājies mātes tēls.

Reinis Kaudzīte raksta: "Visu tālākās atmiņas man saistās vienīgi pie savas mātes ... Māte bija gandrīz vidiķa auguma, sārtu seju, patīkamu un drīzāk dzeltēniem nekā brūniem matiem. Dabā viņa bija īsti jautra, arvienu gardiem smiekliem smiedamās, un arī diezgan laba runātāja ... Kā saiešanu cilvēkam viņai vajadzēja visur noturēties, kas rādītu it kā ticīgu dievbijību - kā tas zināms šo piekritēju starpā - tomēr viņa tādas dabas nebija, lai allaž atgātu nezin kā nokārtu galvu. Tā apgērbos viņa piederēja pirmajiem, ja kur jaunu šo ievēda".

Māte nomira, kad Reinim bija 13 gadi, bet Matissam - nepilni 4. Rūpes par bērniem uņņēmās tēvabrālis Andrievs sieva Katrīna.

No kaizimīgs esošā Purgaiļu ciemata - Pielbalgas ratiņu dreijāšās nās galvenā centrā - Kaudzīšu tēvs 1856.gadā uzaloīnāja Mādaros vienu no labākajiem vērpjamo ratiņu meistariem, kas lomācija šo amatu Reinim. To pamazām apguva arī Matiss. Tādejādi abi brāļi varēja sākt palīdzēt ģimenes uzturēšanā.

Prācīgo materiālo apstākļu dēļ Reinis skolā negāja, bet lasīt un rakstīt prasī, kā arī citas zināšanas apguva mājās - tik labi, ka vēlāk viņš viegli varēja nokārtot nepieciešamos eksāmenus un strādāt par skolotāju.

Ar Reina atbalstu Matiss pašmācībā apgūtās zināšanas no 1866.gada līdz 1868.gadam papildināja Vecpielbalgas draudzes skolā (tas at tās vietā uzcelta Vecpielbalgās 1905.gada vidusskola).

1867.gadā Vecpielbalgas pagasts no brāļiem Freidenbergiem nopirka Kalnu Kaibēnu ārberi Kaibēnu skolas ierīkošanai. Pārējās ēkas nopirka un seimnieka tiesības ieguva Reinis Kaudzīte. Par skolotāju Kalnu Kaibēnu skolā tika iecelts Matiss Kaudzīte, kas vēl mācījās draudzes skolā, bet par viņu palīgu un skolas pārvaldītāju - Reinis kurš vietējo mācītāju - palveno noteicošu skolu lietās - iesvētīšanas mācībā bija pārsteidzis ar sevām teicamajām zināšanām.

1868.gadā abi brāļi nokārtoja eksāmenus un ieguva skolotāju tiesības.

Visu savu bērnību un jaunību aizvedījuši Mādaros, viņi 1868.gada 23.aprīlī pārcēlās uz Kalnu Kaibēniem (9 km no Vecpielbalgas centra).

Brāļu Kaudzīšu dzimtais Vecmādaru mājas jau sen nojauktas, to vietā tagad uzstādīts piemīns akmens. Kaudzīšu dzimtas piemīnu šeit vēl glabā viņu stādītie koki un dārzs, kas cieši ieskauj tagadējos mādaros - rakstnieku tēvabrāļi Andrievs jeb viņlauju tēva Jaunmādaru mājas.

Ar Kalna Kaibēniem un vēlāk ar Ogrēnu skolu saistās gandrīz 40 gadus ilgs brāļu Kaudzīšu kopīgas dzīves un spraiga pedagogiska literārā un sabiedriskā darba posms, izņemot trīs gadus (1873 - 1876), kad Reinis strādāja par skolotāju Laskates mēiteņu skolā pie Inešs ezera.

Kalnu Kaibēnu dzīvojamā ēka celta 19.g.s. sākumā. Gvīl ta ad sa- glabājies tās ārējais dēļu parvums, kas pietiprināts ar kaltām naglām. Ēka bijusi ļoti nolaiista, kā rakstīja Matiss "apsūbājušām sienām un kaļķu kulu sen kājām. Mazākās istabās bija gan dēļu grīda, bet no pie,ēm izpūdēta līdz sienmaļu baļķiem un stenderu lejas galien".

Ēku vajadzēja saremontēt un iekārtot skolas vajadzībām galvenokārt ar pašu skolotāju - brāļu Kaudziņu līdzekļiem, bet tie bija niecīgi. Mazā atalgojuma dēļ cinis pirmos trīs gadus pat bija spiests pieņemt darbu ar nelielu atalgojumu.

Sākumā telpas apgaismoja ar svecošām (citas skolas vēl izmantojot skatu gaismu), bet trešajā mācību gadā jau tika iestādīta griestu lampa un katru kula vietā ielikta dārga gāze, zoss spalvu vietā skolēni sāka lietot tērauda spalvas.

Kaibēnu skola pamazām kļuva tik populāra, ka uz to mācīties rakstīt un rēķināt devās arī pieaugušie.

Kaudzītēm ienākot Kalna Kaibēnos, šie mājas atradās pilnīgi kails kalns galā. Brāļi māju apkārtnē iestādīja kokus, ierīkoja plešu augļu un puķu dārzu.

Pēc spraigiem 14 dzīves un darbe gadiem šeit Reinis pašu iekoptās un iemīļotās Kalnu Kaibēnu mājas nopirka sevā īpašumā un palika tajās dzīvot arī turpmāk.

Skolēnu skaitam pieaugot, Kaibēnu skolas telpas kļuva par šaurām. 80. gadu sākumā 1,5 km attālumā no Kalna Kaibēniem tika uzcelta jauna - lielāka un modernāka skola, ko tuvējās Ores apes pēc nosaucums par Ogrēnu skolu (tagadējā Kaudziņu astoņgadīgā skola). 1882.-1883. mācību gadu brāļi Kaudzītes sāka jaunajā skolā. Matīši arī pārcēlās dzīvot uz Ogrēnu skolu un dzīvoja tur līdz aizsēšanai pensijā.

Līdztekus darbam skolā brāļi Kaudzītes plaši iesaistījās pagas un sabiedriskajās dzīvē; dibināja un aktivizēja dažādas biedrības, piemēram, Vecpiebalgas dziedāšanas un lasīšanas biedrību (1869), ko vēlāk pārdēvēja par labdarības biedrību, Vecpiebalgas savstarpīgo palīdzību biedrību un gunsgrēku gadījumos (1880), Vecpiebalgas patērētāju biedrību "Pārtika" (1894), brājaizdoļu sabiedrību (1899), Vecpiebalgas lauksaimniecības biedrību (1903), Vecpiebalgas trūcīgo skolnieku palīdzības biedrību (1907), daļojās jau agrāk nodibinātajās biedrībās - Vecpiebalgas rekreāciju biedrībā (dib. 1867.g.), kā arī teātri, kori, literārajā pulciņā "Ķirpis", piedalījās dažādos skolotāju apskaidēs un konferencēs.

Vasarās brāļi Kaudzītes daudz ceļoja - ne tikai lai atpūstos, bet galvenokārt lai paplašinātu redzes apvārsni, gūtu jaunus vārdus un zināšanas, ko pēc tam varētu izmantot savā darbā. Viņi pabija gandrīz visos Latvijas novados, lielāko daļu ceļa veicot kājām. 80.g. sākumā brāļi Kaudzītes iepazīna arī Igauniju un Ziemeļkrieviju.

Turpmākajos gados viņi apceļoja vairākas ārvalstis, skatīja daudzas lielas, slavenas pilsētas un kultūras centrus, arhitektūras un vēstures pieminekļus, ierīzies izstādēs, muzejos, bibliotēkās. Par savien ceļojumiem Matīšs Kaudzīte vēlāk rakstīja:

"Ieskaitot daļus mazākus iekšzemes ... ceļojumus, izceļojām ar brāļi un vēlāk ar citiem ceļā biedriem un biedrenēm vēl sešus lielākus ceļojumus: 1884.g. pa Vāciju un Ziemeļveici, 1885.g. pa Somiju, 1889.g. pa Ziemeļvāciju, Holandi, Beļģiju, Franciju ar pases izstādi Parīzē un Ziemeļveici, kā arī Vāciju atpakaļ, 1896.g. pa Austriju, Itāliju, arī uz Šveici un Vāciju, 1900.g. pa Vāciju, Beļģiju, Franciju, atkal ar pases izstādi Parīzē, atpakaļ pa Rīveru, Ziemeļitāliju, Šveici un Austriju, nemot arvien citus virzienus un beidzot 1903.g. pa Dienvidkrieviju, kur visur daudz kas neaizmarstams redzēts, daudz kas ievērojams un paliekami mantots".

Negaidīti 65 gadu vecumā Reinis pārveidoja Kalna Kaibēnus uz Matīsa vārda un atstāja Piebsīgu.

Reinis to izskaidroja šādi: "Arāja Reija ilgstošs pēc citas - mierīgākas un netraucētākas dzīves nekā dzimtene kļuva dien' no no dienas lielāka, kamēr beidzot - pieņemoties grūtsirdībai un Ignoman pret "asauli" - viņš apņēma meklēt dzīves vietu kādā svešākā apgabalā un dzīvot no iepelnījuma ienākumiem, bez lauku māju valdīšanas raizēm, kālab tad Kalna Kaibēnu māja palika man, kā jaunākam, kas nesis vēl maz dzīves raizi un rūpju. Tas bija tieši ap 1904. gadu; bet pa laiku viņš mūca dzīvot apņēma Kalna Kaibēnos, ne rībedams taču pavisam spirties un palikt kā svešs."

No 1904. gada līdz 1907. gadam Reinis Kaudzīte dzīvojis gan Rīgā, Irētā dzīvoklī Mežaparkā, gan dažādās vietās Vidzemē pie reģiem, draugiem un paziņām.

1907. gadā un 1908. gada sākumā viņš pārcēlās dzīvojt te pie sava pusbrāļa Jāņa Kaudzītes Rīgā, Gertrūdes ielā 62-65 (tagad K. Marksa iela 64-65), te pašā Irētājā, spartiski iekārtotajā dzīvoklī Stabu (tagad Ančelca) ielā 28 - 20.

Rīgas etnografu nogurdināts, 1908. g. martā Reinis Kaudzīte kopā ar savu draudzeni Karlīni Kraukli-Šamrozi pārcēlās uz Siguldu, kur līdz 1909. gadam dzīvoja Vveices (vēlāk K. Kaudzītes, tagad I. Ančelca) ielā 3. Te Reinis ne tikai stundām, bet pat dienām mīlēja stāvēt pa Gaujas senlejas krājum un mežiem. Par šo upi, kas kuras krastiem viņš kādreiz kopā ar brāli bija novājis kājām no iztekas līdz ietekai jūrā, savā ceļojuma aprēķinā "Gauja" (1888)

Reinis Kaudzīte rakstā "Tiesām gan Krimuldas-Siguldas-Turaldas Gaujas lejas dižos skatus varām daudzpusīgā ziņā mērot ar diģiem slavētā un meklētiem citu senju dabas skatiem ... Ja Gaujas leja varētu aizcēlties, par piemēru, slavētos Reinupes krastos, pārcēlšanās dēļ pieņemti klaji tikai viņu krastu lielumu, tad vieta būtu gan tā visu krāšņākā un apmeklētākā vieta tur minētos Reinupes krastos".

1909. gadā Reinis Kaudzīte kopā ar Karlīni Kraukli-Šamrozi no Siguldas pārcēlās uz Čēsīti, kur dzīvoja Irētā mājiņā nepilnu kilometru no pilsētas centra (adrese nav noskaidrota). Tomēr viņu kopdzīve nebija īsti saskaņota, un abi uz laiku izšķīrās. 1910. gadā Reinis Kaudzīte kādu laiku dzīvoja Skujenes draudzes skolā pie sava drauga skolotāja P. Oltes, no 1910. līdz 1911. gadam - Rītausas parasta Domeros (2 km no Rītausas) pie pusbrāļa Jāņa dēla Antona (Ančelca) Kaudzītes, kur bija uzturējies un strādājis arī agrāk. Rīnā pasaulē kara laikā (1917. gadā) Domeros atstāti viņa dokumenti, foto, pārijas, manuskripti un citas lietas.

1911. gada nogalē Reinis Kaudzīte atkal pārcēlās uz Rīgu - dzīvoja Mežaparkā, bet 1912. gadā - Rīgas Jūrmalā, Bulduros, Meža prokr. Nr. 18 un Rīgā, pie Gertrūdes ielā.

1913. g. viņš nopirka māju Pēterupē (tagad Saulkrasti) Skolas ielā 17, kur - atkal kopā ar Karlīni Kraukli-Šamrozi - dzīvoja līdz 1920. gadam. Diemžēl, šis periods Reinim Kaudzītem bija rūgti un trūkuma pilns: ar rakstīšanu viņu neveidoās, vilšanās sagādāja personīgā dzīve. Pēc tam, kad māja bija norakstīta uz K. Kraukli-Šamrozes vārda, viņš pret Reini sāka izturēties cietsirdīgi pazemojoši. Tādēļ no 1918. gada rudens līdz 1919. gada jūlijam viņš dzīvoja pie sava bijušā skolotāja - Liepupes draudzes skolas skolotāja P. Čindina.

1920. gada sākumā Reina Kaudzītes veselības stāvoklis stipri pasliktinājās. Jūtot savas dzīves beigu tuvumu, rakstnieks vēlējās

vēlreiz pabūt dzimtajā pusē. Pēdējā vēstulē brālim Matīsam uz Kalna Kaibēniem 1920.gada 1. jūlijā viņš rakstīja:

"Man bijis šis pagājušais laika sprācis diezgan pogrūts, gan dzīves nevēlamo apstākļu dēļ, gan veselības - sākot, neveselības ziņā. Ilgstošās vēlreiz Jūsus redzēt, sastapties šai pusē, un tad - lai tad, kas būtu, būtu. Tadē, domāju, ja vien jeb kā maz varēs kaut vai kā nokļūt turpu mājā, tad virzīšos gan ... Tā ir mana vēlētāns, nezina, kā Jūsiem sagaidot būs?"

1920.gada 10. jūlijā Reinis Kaudzīte uzsāka savu pēdējo ceļojumu - uz dzimteni. Pa ceļam viņš apciemoja gandrīz visus savus Vidzemes radus: vairāk neka nedēļu nodzīvoja pusbrālī meitas smiltas ģimenē Lēdurgā, kur bieži bija ciešojies arī agrāk, ierīzās Cēsīs, Paksta (tagad Padonju) ielā 19^a atvadīties no savā krustdēla - zobārsta Kārļa Jannasa, Priekulu pagasta Vaives dzirnavās apciemoja pusbrālī dēla Antona (Andža) Kaudzītes ģimeni. Te sastānieks agrāk bija bieži viesojies - īpaši rudenos, Cēsu apriņķa karaklausības komisijas sēžu laikā, jo viņš 35 gadus bija šīs komisijas loceklis - zemnieku pārstāvis. Māķins (tagad Taurene) Kīgūnos Reinis Kaudzīte apmeklēja radniekus Jursonus, bet Lejas ķencos (tagad Tosēnu ciems) attālo radnieku Gaujeru.

Vecpiebalgā rakstnieks ierīzās draudzes skolā, Kaikasos, Sproģos, mācītājmāīžā un 6. augustā sēsniedza Kalna Kaibēnos.

Savā dzimtajā Piebalgā, savā vecajā, mīļajā mājā brāļa Matīsa un viņa piederīgo kopēnā Reinis nodzīvoja vēl 15 dienas un 1920. gada 21. augustā slēdza acis uz mīžu.

Par viņa pēdējiem dzīves mirkļiem Matīsa rakstīja: "Pēc pēdējo 15 dienu pavadīšanas pie manis Kalna Kaibēnos pabeidza tik lēni un mierīgi viņš savu dzīves gaitu, ka pat no miega neuzmodās, ko bij visveidrā vēlējies, baidīdāties no pēdējām grūtām ciešanām".

1920.gada 21. augustā daudzie pavadītāji Reinī Kaudzīti guldīja dzimtajā zemes kapu kalnā - Vecpiebalgas Vidus kapos.

Pēc 43 skolotāja darba gadiem Matīss Kaudzīte 1911.gada rudenī aizgāja pensijā un no Ogrēnu skolas atgriezās dzīvot atkal Kalna Kaibēnos. Nevarēdams pilnīgi iztikt bez iemīļotā darba, viņš rīkās reizēm vēl pamāiedza stundas Ogrēnu skolā.

Pirmā pasaules kara laikā Matīss Kaudzīte ar dzīvesbiedri Līzi (1848 - 1928) devās bēģļu gaitās. No 1915.gada augusta līdz 1917.gada jūnijam viņi dzīvoja Petrogradā, Vasilijs salā pie ostas - Opošņina ielā 14-78. Šeit Matīss no Rīgas evakuētajā P. Dzeģa meiteni ģimnāzijā mācīja latviešu valodu un literatūru. No stundām brīvajā laikā viņš pievērsās rakstniecībai - sāka rakstīt "Atmiņas no "tautiskā laikmeta" un viņa lielākiem aizgājušiem darbiniekiem". izmantodams ķeizārisko bibliotēku, vāca materiālus turāķķājā iecerēm.

Pēc atgriešanās dzimtenē, Matīss Kaudzīte vēl citīgi turpināja savu literāro darbību. Viņš bieži tika aicināts uz tikāanos ar lasītājiem, it sevišķi skolās, kur stāstīja par savu un brāļa dzīvi un darbību, lasīja arī referātus par citu rakstnieku dzīvi un literāro darbību. Cietis kontakts rakstniekam bija ar Cēsu Bērģaines ģimnāziju, Cēsu 1. un 2. pašskolas, Rīgas skolotāju institūta, Rīgas P. Dzeģa meiteņu ģimnāzijas un Jelģavas 2. ģimnāzijas skolotājiem un audzēķķiem, pie kuriem viņš vienmēr bija gaidīts viesis.

Kad literārais darbs rakstnieku nogurdināja, viņš ķērs pie saimniecības darbiem, sevišķi labprāt strādāja dārzā.

Arī 1928.gada 8.novembrē pēcpusdienā Matīss Kaudzīte dārzā izprieze kokiem nokaltušos zarus, rīkojās ar kāpnes un lāpstu ... Tur arī mājinieki atrada viņu mirušu, pret paša stādīto ābeli atspiedušos.

1928.gada 19.novembrī, tieši viņa kāzu 33.gadadienā, rakstnieku izvadīja no Kalna Kaibēnu "baltās sāles" uz Vecpiebalgas Viļus kapiem, kur jau atdusējās viņa brālis Heinis, A. Ronvelds, J. Jurjāns, J. Pilsātnieks un citi Piebalgas gara dzīves pirmaie modinātāji.

1934.gada 1.septembrī brāļu Kaudzīšu atdusas vietā atklāja viņa zeltu granīta piemekli, kurā abu brāļu bērojefu bronzā veidojis tēlnieks Burkards Dzenis.

Plašs un daudzveidīgs ir brāļu Kaudzīšu atstātais literārais mantojums.

Heinis Kaudzīte ir sarakstījis romānu "Izjuriēši" (izdots 1928.g.), vairākus stāstus un tēlojumus, monogrāfiju par Juri Alunānu (publicēta laikrakstā "Balss" 1901.g.), vairākus simtus aforismu, kas sakopoti krājumā "Domu izteikumi" (izdots kopā ar brāļu Kaudzīšu kopotu rakstu krājumā "Vijs" 1898.g.), ceļojumu aprakstus "Gauja" (laikrakstā "Balss" 1889.g.) un vairākus citus kopā ar brāli Matīsu, kā arī plašu autobiogrāfisku apcerējumu "Manas dzīves ceļš" (iespiests rakstu krājumā "Burtnieks" 1934.g.). Bez tam Heinis Kaudzīte bijis viens no pazīstamākajiem un labākajiem sava laika žurnālistiem, daudz leņv rakstu autors. Būdam smalks savas senes saimnieciskās, sabiedrīkās un kultūras dzīves novērotājs un pazinējs, viņš ar pārdrošību un Vidzemnieks laikrakstos pāris publicējis daudzus šiem jautājumiem veltītus rakstus. Viņš pirmais latviešu publicistikā atspoguļoja mūsu tautas atmodas laikmeta notieku un tā cēloņus. Heinis Kaudzīte uzrakstījis arī vairākas populāras mācību grāmatas, piemēram, "Geogrāfija tautas skolām" (7 izdevumi, 1882. - 1912.g.), "Sētas un skolas" 1.daļa (4 izdevumi, 1884 - 1900), kuras skola lietoja līdz pat pirmajam pasaules karam, sastādījis populārzinātnisku rakstu krājumu "Tukšneši" (1914.g.).

Matīss Kaudzīte ir uzrakstījis divus liriskas krājumus - "Dziesmas" (1872.g.) un "Dzejoļi" (1877). Vairāki viņa dzejoļi ("Brālenājs", "Kindā dzērve" u.c.) kļuva tik populāri, ka pārgājusi tautā. Matīss Kaudzīte sastādījis arī pirmo leņverojošo latviešu dzejas antoloģiju "Smaidī un eceras" (1880), kas pie dzīvojuši vairākus izdevumus, publicējis daudzus literatūrkritiskus rakstus. Viņš pirmais kritiskais apcerējums "Dzejes nodāļa mūsu laika rakstos 1873.gadā" vienlaikus bija arī pirmais kopīgtākais latviešu dzejas vērtējums laikrakstos vispār. Liela daļa Matīsa Kaudzītes literatūrkritisko, polemisko rakstu, piemēram, "Zaķis līgavs", "Latviešu teika no Lautenbaha-Jūliņa" (laikrakstā "Balss" 1880.g.), "Pārstrautu Jānis un viņa domas par tautas dzejes nodibināšanu" (brošūra, 1882.g.), "Vēlreiz Pārstrautu Jāni ar savām domām un Montānus ar tādām pašām domām" (brošūra, 1882.g.), "Jura Reikena stāsti" (laikr. "Baltijas Vēstnesis" 1875.g.), "Heinrihs Heinex" (laikr. "Baltijas Vēstnesis" 1876.g.), "Hans Lfventāls" (laikr. "Baltijas zemkopis" 1878.g.), "Jekaba Pilsātnieks" (laikr. "Baltijas Vēstnesis" 1879.g.) u.c., raksturo pārska-
tītā ar pseidonīmu Kainiņieks.

Matīss Kaudzīte uzrāstījis arī vienu no nozīmīgākajām memuāru literatūras grāmatām latviešu literatūrā - "Atmiņas no "tautiskā laikmeta" un viņa lielākiem aizgājušiem darbiniekiem" (1924). Šajā sava laikmeta kultūrvēsturiskajā dokumentā sniegtas atmiņas par J.Cimzi, A.Pumpuru, A.Aronvaldu, Ausekli, A.Alunānu, R.Blāmani, E.Dārziņu, A.Jurjānu un citiem ievērojamiem laikabiedriem, raksturotas laikmeta sabiedriskās kustības un centieni, laikraksti utt. 1939.gadā iespiesta viņa sarakstītā "Vecpiebalgas Kaibēn-, vēlākās Ogrānskolā hronika" ar vērtīgiem norādījumiem un zinām gar par skolu, gan par dažādām sava laikmeta parādībām.

Matīss Kaudzīte pazīstams arī kā atdzejoņājs. Viņš pārtulkojis laviski M.Lermontova "Dēmonu" (1874), A.Puškina "Kaukāza gūstekni" (1877) un citus darbus.

Rakstnieks pievērsies arī vēstures, kultūras vēstures un etnogrāfijas studijām, uzrakstījis monogrāfiju "Vecpiebalga" (1926), brošūras "Vecpiebalga senāk un tagad" (1895), "Brāļu draudze Vidzemē" (1877).

Tāpat kā brālis Reinis, Matīss Kaudzīte publicējis arī ceļojumu aprakstus. Ievērojamākie no tiem: "Atmiņas iz Somijas" (1886) un "Somija. Zeme un laudis" (1901).

Matīss Kaudzīte sarakstījis vai sastādījis daudzas mācību grāmatas, piemēram, "Vadoni ortogrāfijas mācībā tautas skolām" (5 izdevumi 1877 - 1896), "Vēsturi tautas skolām" (4 izdevumi, 1880-1889), "Sētu un Skolu, jaunu lasāmu grāmatu mājā un skolā" (kopā ar A. Stērsti, 8 izdevumi, 1882 - 1900), "Ortogrāfijas kursu. Rokas grāmatu skolotājiem" (2 izdevumi, 1886-1897), devis 1885.gadā iznākušās vācu-latviešu-krievu-igauņu vārdnīcas latvisko daļu u.c.

Savu dzīvi un darbu Matīss Kaudzīte aprakstījis plašā autobiogrāfiskā apcerējumā "Tālās un tuvās atmiņas par sevi pašu" (1923).

Taču visizcilākais brāļu Kaudzīšu devums ir kopīgi uzrakstītais romāns "Mērnieku laiki" (1879) - nepārspējams sava laikmeta (pagājušā gadsimta 70. - 80.gadu) dzīves tēlojums, pirmais reālistiskais romāns latviešu literatūrā. Par "Mērnieku laiku" tapšanu Matīss Kaudzīte rakstīja:

"Ikkatru pēc galīgi sastādīta plāna sarakstītu nodaļu lasījām kopā abi cauri, pārsprieždami un arvienu vēl labodami vai papildinādami, kamēr beidzot gandrīz pēc triju gadu darbības (1876 - 1879) iznāca tas, kas tagad ir, - "Mērnieku laiki"."

Atbildot literatūras vēsturniekam R.Klaustiņam, brāli Kaudzītes 1909.gadā aizsūtīja viņam šādu abu pasrocīgi pārakstītū paskaidrojumu:

"Un nu beidzot, ko tad mēs katrs esam darījuši pie "M.l-ku" sarakstīšanas? Kāds tur nopelns vienam, kāds otram? - Tur nevar nekā šķirt, nedz dalīt. Nopelns (ja tur kāds atrodams) vai pārmētumi (kādi tie pelnīti) pieder mums abiem vienlīdzīgi ... Paši tur neko nevaram izdalīt un neizdalīs cits arī neviens."

"Mērnieku laikus" pirmo reizi - jau 1879.gadā - izdeva pirmais latviešu grāmatizdevējs Heinrihs (Indrikis) Alunāns Jelgavā, otro un trešo reizi romāns iznāca J.Ozola apgādā (Cēsis).

Ceturto "Mērnieku laiku" izdevumu bija iecerēts laist klajā ar ilustrācijām. Tās izgatavot Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļa uzticēja jaunajam māksliniekam Eduardam Brencēnam, kurš tik un bija beidzās stīglica mākslas skolu Pēterburgā.

1910. gada vasarā E.Brencēns devās uz Piebalgu, lai uzmeklētu raksturīgus tipus, situācijas, ēkas, iedzīves priekšmetus utt. Viņš apmetās Jaunpiebalgas pagasta Vecviņkos - nākamā LPSR Tautas mākslinieka gleznotāja Kārļa Miesnieka mājās. K.Miesnieks, kurš palīdzēja E.Brencēnam iepazīt Piebalgu, savās atmiņās raksta:

"Mēs staigājām pa apkārtni, visu vērodami. Brencēnam vienmēr bija līdzī vidēja lieluma bloks. Kas vien nozīmīgs, to viņš ar esi redzīgu aci spikatiņa un ar veiklu roku uzzīmēja, vismaz galvenajos vilcienos. Svētdienās mēs gājām uz baznīcu. Nostājušies kaut kur nomaļāk, mēs vērojām tipus. Viens otrs no tiem pārcēlās blokā un, kā saka, kļuva nemirstīgs. Mēs iepriezāmies krogā, un tur atkal mums bija ko redzēt, bet Brencēnam arī ko uzzīmēt (...) Sajūgusi zirgu, mēs pabraucām arī tālāk, piemēram, uz kādu tirgu, apmeklējām vecmodīgāku cilvēku sētas, lūdzām parādīt agrākos laikos valkātus, bet jau kaut kur nobāztus apģērbu gabalus, cepures, vainagus, apavus, tāpat jau izšķobījušās, uz bēniņiem uznestas mēbeles un citas lietas. Brencēns tik krāja blo

"Mērnieku laiku" ceturto izdevumu 1913.gadā, ko laida klajā Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļa, greznoja 60 E. Brencēna oriģinālilustrācijās. Tās tik reālistiski, uzskatāmi un spilgti atklāja romāna saturu un tēlus, ka vēlāk vairs neviens cits mākslinieks nav ne uzdrēšinājies, ne ticis aicināts radīt jaunas ilustrācijas šim romānam

"Mērnieku laiki" ir pirmais lielākais latviešu rakstnieku daiļdarbs, par kuru tālāk ieinteresējās citas tautas. Jau 19.g.s. 80.gados romāns saīsinātā veidā publicēts laikrakstos krievu valodā (1880) un vācu valodā (1883). Pilnīgs "Mērnieku laiku" tulkojums izdots lietuviešu valodā (1939;1963), krievu valodā (1949;1962), igauņu valodā (1959).

"Mērnieku laiki" ir arī dramatisēti un pārsteigājuši ganrīz visu Latvijas teātru skatuves, gūstot milzīgu atzinību. 1968.g. tika uzņemta tāda paša nosaukuma latviešu mākslas filma (scenarija autors J. Kalniņš, režisors V. Pūce).

Romāns savu idejisko aktualitāti un māksliniecisko vērtību nav zaudējis arī mūsu dienās. Par "Mērnieku laiku" nozīmi un ietekmi pagātnē un nākotnē dzejnieks Jānis Peterss raksta:

"... Romāns izdots padsmītiem reižu un droši vien piedzīvos jaunas izdevumus. Kāpēc? Atbilde viena - tāpēc, ka brāļu Kaudziņu personības krustojas pasaules kultūra ar latviešu tautā pameļto gara spēku, gudrību un talantu. Gogoļa, Dikensa, Servantesa svētīgais iespaids".

Pēc Matīsa Kaudzītes dzīvesbiedres Līzes Kaudzītes nāves (1928.g. 25.martā) saskaņā ar rakstnieka testamentu Kalna Kaibēnu mājas tika novēlētas Vecpiebalgas baznīcai, bibliotēka - Rīgas Latviešu biedrībai, bet pārējās mantas bija pārdodamas un naudas līdzekļi sadalāmi: 1000 zelta rubļi bija jāatstāj Kaudziņu kapa pieminekļa izgatavošanai un kapu kopšanai, bet pārējā summa jāsadala četrās daļās - viena daļa jānodod Kaudziņu radniekiem, otra - Matīsa dzīvesbiedres Līzes radniekiem, trešā - Vecpiebalgas draudzes skolu trūcīgo skolēnu pabalstam, ceturtais - Rīgas Latviešu biedrības literatūras attīstības veicināšanai.

1929.g. 2.augustā brāļu Kaudziņu mantas izpārdeva ātrupē. Lai Kalna Kaibēnos, kur brāļi Kaudzītes bija aizvadījuši savu ilgā mūža lielāko un raženāko daļu, saglabātu vienkopus lietas ar kultūrvēsturisku un literāru vērtību, lai te turpinātu pastāvēt jau rakstnieku dzīves laikā iekārtotais muzejs, visas šīs mantas nopirka Latvijas Izglītības ministrija. Tā dabūja arī iekārtu, kas bija "baltajā zālē", darba istabā, guļamistabā un viesistabā. Tādejādi Kalna Kaibēnos tika saglabāts viss tā, kā te bija rakstnieku dzīves laikā, un tie ne tikai faktiski, bet arī oficiāli kļuva par brāļu Kaudziņu memoriālo muzeju. Tā radās pirmais rakstnieku muzejs Latvijā, pie tam tieši viņu dzīves un darba vietā.

Muzeju izdevās pasargāt no iznīcības arī vācu okupācijas laikā - pateicoties tā pārziņiem skolotājiem Annai un Teodoram Zvaigzņem, kuri, par riskējot ar dzīvību, Kalna Kaibēnos tomēr neatstāja.

Dažas ēkas (lopu kūts ar ratnīcu, rīja ar piederību) otrā pasaules kara un pēc kara gados tomēr aizgāja bojā. Visas pārējās ēkas ir saglabātas, izremontētas vai restaurētas. Atjaunots arī izsalušais dārzs.

No katras istabas, no katra priekšmeta brāļu Kaudziņu muzejā divi pretī viņa laikmeta, rakstnieku gara spēks un lielums.

~~Šī~~ Lūk, Matīsa Kaudziņa istaba. Te stāv viņa rakstāmgalds, rakstāmpults, rakstāmpiederumi, grāmatu plaukti, dažādas piemēnas lietas, suvenīri no ārzemju ceļojumiem u.c. Šajā istabā uzrakstīti arī "Mēriņu laiki".

Reiņa istabā saglabājušies vecās senatnīgās tapetes, dekoratīvais logu aizkars ar ainsvām uz gaiša audekla pamata. Uz pakaramā redzams Reiņa platais piebaldzēna mētelis un cepure, pie loga - rakstāmgalds ar skolēnu burtnīcām. Tie pretējās sienas atrodas klavieres un Reiņa gulta. Šajā istabā viss ir ļoti vienkāršs, jo vienkāršs bijis arī pats Reinis.

Skolotāju (Līzes) istabā valda silti, saulaini toni - gaiši dzeltenas tapetes, gaišs grīdas krāsojums, dzeltenas mēbeles. Tās dzīvesbiedrei dāvinājis Matīss.

Ēdamistabā - ēdamgalds, trauki, bufete, trauki.

"Baltā zāle" rada nopietnu, svinīgu noskaņu. Būvniecībā te bijusi klase vēlāk tā pārversta par brāļu Kaudziņu viesistabu. Te var aplūkot rakstnieku memoriālās mēbeles, no ceļojumiem atvestās antikās skulptūras, gleznu reprodukcijas u.c. Saglabājies pats Matīsa grīdas krāsojums, kura imitē parketu.

Lielajā jeb melnajā virtuvē glabājas saimniecības priekšmeti.

Otrajā stāvā atrodas Matīsa un Līzes guļamistaba. Te redzamas viņu gultas, tualetes piederumi, Matīsa drēbes, suņādas zābaki u.c. Pie vienas sienas - fotouzņēmumi ar Piebalgas kultūras dzīves ainām, pie otra - brāļu Kaudziņu savāktā ievērojama pasaules rakstnieku un mākslinieku portretu galerija. Portretu ietvari gatavoti pašu brāļu Kaudziņu rokā - visi vienāda lieluma, taču katrs ar savu rotājumu.

Materiāliem bagāta ir arī ekspozīcijas telpa - fotoattēli, dokumenti, manuskripti, vēstules, grāmatas un citas lietas uzskatāmi stāsta par rakstnieku dzīvi, literāro un sabiedrisko darbību. Te redzams arī spalvaskāts, ar kuru sarakstīti "Mēriņu laiki".

Rekonstruētās ratnīcas vienā telpā saglabājušies Reiņa ratīnu droņģu tava ar pilnu iekārtu un darba rīkiem, otrā iekārtota plaša ekspozīcija par Piebalgas novada kultūras darbiniekiem, trešajā glabājas brāļu Kaudziņu jubileju un bērna vainagi un lentas.

Restaurēta arī ~~Matīsa~~ dārza mājiņa, kur rakstnieki mīlējuši strādāt atpūsties, "lukts" ozolā, no kuras paveras skaists skats uz Kalna Kaiburu apkārtni, "atmiņu stūriņis" ar pulti, pie kuras Matīss vasarās mēdz rakstīt, kur kopā ar dzīvesbiedri bieži keļējās atmiņas un mūža vakarā apraka savas jaunības dienu mīlestības vēstules.

Vieta, kur Matīss Kaudziņš dārzā mira, uzstādīts sarkana granīta piemēnas skaņens.

Dārzā pie muzeja tagad satikusies arī romāna "Mēriņu laiki" populārie varoņi Kencis, Pāvuls un Pietuka krustiņš - te uzstādītas mākslinieciska Krišjāņa Kugras kokā grieztās šo tēlu skulptūras.

Pateicoties muzeja darbiniekiem, it īpaši vadītājas Austras Cincas un viņas dzīvesbiedra Hermana Cindā enerģijai un pūlēm, vēl joprojām turpinās papildināties muzeja eksponātu klāsts. Brāļu Kaudziņu muzejs tagad kļuvis par vienu no spējīgākajiem populārākajiem rakstnieku muzejiem Latvijā. Daudz tie tematiskie pssākumi, it īpaši jau par tradīciju

kļuvušie ikgadējie literāri muzikāli sērīkojumi, kas veltīti brāļiem Kaudzītēm un citiem Piebalgas novada kultūras darbiniekiem, pulcē Kalna Kaibēnos simtiem klausītāju.

"Kaudzišu Reinis un Matīsa jau labi sen kopā atdusas kapu kalnā", rakstīja Bruno Saulītis, "bet ap viņu māju viss vēl ir gandrīz tāpat, kā bijis senāks. Dieži te iegriežas jaunaune, lai godbijīgi ielietu krēslainajās istabās vai brīdi pasēdētu dārzā. ... Dažreiz k viņi tad atceros arī Kaudzišu Matīsa

Rindā dzērves, rindā dzērves,
Dzērves kāsi, kamolā ...

citreiz kļūsu dango dziesmu par brūklenāju. Un tad pārrunā par "Mērnīku laiku" varoņiem - Kasparu, Lienu, veco Annužu, pasmejas par Svauksti Drekberģi un Pietuka Krustiņu".

30.gados brāļu Kaudzišu memoriālā muzeja apmeklētāju skaits nesasniedza pat tūkšoti. Tagad te ikgadus iegriežas ap 27 000 so latviešu literatūras klasiķu talanta cienītāju.

0000000

"Kaspara moitas un ģenča dēls pācteši .... arī sūši sēdēja Alauksta ezere krastā un noraudzījās, kā uz estrādes aktieri staido viņu vecvecvecāku dzīvi. ... Visi zinām, kā risinājās piebaldzēnu likumni "Mērnīku laikos" ... Visu iepriekš smalki zināda, tūkstoš cilvēku pulkā tomēr izjūtam kaut ko no tā, ko grieķi sauca par katarsi, skīstīšanu. Izjūtam liela mākslas darba vispārinājuma spēku, kas pa šimt gadiem nezaudē ne nieka".

M. Birze

"Man jāsapar par sevi, ka pat no mazotnes ... esmu jūties vilkts pie trim - varētu sacīt vienādā mērā mīlām nodarbībām ... Kā pirmo no tām veru nozaukt ... dārzkopību un vispārī koku stādīšanu un audzēšanu ... Tāpēc Kalna Kaibēnu māja, kas pirms piecdesmit gadiem atradās kļā augstumā, ir ietērpta tagad vispusīgi dārze un citu koku kuplunā, tāpa Ogrēnskola ... Īpaši tagadējā Kalna Kaibēnu mājas dārzā ir ieguldīta liela daļa no manas dzīvības mīlestības, un viņa labad arī mana dzīvi ir man īpaši tiesu mīlāka un dārgāka nekā būtu bez viņa ... Koki ... ir kā mīļi laika biedri, dzīvodami līdz gan priekos un laimībā, gan raizēs un nopūtas".

M. Kaudzīte "Tālās un tuvās atmiņas par sevi pašu"

"Kalna Kaibēni ... mierīgi un kļūsi tie tagad salc ābeles, stāstīdamas par tiem laikiem, kad divi brāļi kā spēdami un prazdami deva visu, kas viņiem bija, savai dzimtajai pusei, savai tautai".

B. Saulītis. "Kalna Kaibēnos"

ROMĀNA "MĒRNIĒKU LAIKI" VĒRONU PROTOĒPI UN DARBĪBAS VIETAS

"Veco slaveno "Mērnieku laiku" mākslas nozīmi vai savilkt trijās galvenās kopās. Neapšaubājami raksturoti sadzīves tipi, tragiski un komiski-dramatiski lauku skati un vienojošais un saistošais kultūrvēsturiskais laikmeta kolorīts. Te tās paliekosās idejiskās un estētiskās vērtības".

A. Upiņš

Brāļu Kaudzīšu romāns "Mērnieku laiki" ir izaudzis no sava laika dzīves īstenības. Ierosai un bagātīgam materiālu romānam raksturot konkrētos notikumus Piebalgā 19.g.s. 60.-70.gados, kā tur notika rentes zemes pārmaiņošana un pārdošana saimniekiem dzimtīpašumā. Tajā laikā laukos sāka strauji attīstīties kapitālisms. Zemniecība noslāņojās, krita patriarhālais dievbijības un pazemības apsegs un "tautiskās" masošanas plūvurs.

"Šā un citām tā laika raksturīgām īpatnībām", rakstīja Matīss Kaudzīte, "bij liela izveidošanas un saspēkošanas izdevība pa zemes mērīšanu lauku Vec-Piebalgā, Jaun-Piebalgā un Veļķumuižā, jo nav ko liegt, ka visa "Mērnieku laiku" stāsta pamats atrodams šo triju muižu un viņu pagastu zemju izmērīšanā no 1807. līdz 1873.gadam".

Fiekkukulojot mērniekus, izmantojot paziņanos vai ātrā dienesta stāvokli pagasta valdē, tiesā, draudzē, katrs zemnieks centās iegūt sev labāku zemes gabalu un labākas robežas. Līdz ar kaislībām, kas uzbrāgoja agrāk tik pelēkajā, viendabīgajā zemnieku masā, atklājās viņu dažādie raksturi, katra individualitāte.

Brāļi Kaudzītes visu to redzēja savām acīm, daudz ko arī dzirdēja stāstā par "mērnieku laikiem" muižā, pagasta valdē, tiesas namā, krogos, tirgos un citās vietās, kur mēdza pulcēties cilvēki.

Par to, kā radās doma attēlot "mērnieku laiku" notikumus uz papīra, Matīss Kaudzīte rakstīja:

"Lieta bija tāda, ka pēc mērīšanas beigām gadu no gada vietojība mī visi un visur par to laiku piedzīvojamām, dzirdējamām un novērojamām vien runāja, kur tik sagadījās vairāki kopā. Visiem bija diezgan stāstāmās mantas, ko savstarpēji dalīties un izmainīties: šis šāds, tur citāds notikums, šim viegli joki, tur dziļa nopietnība; viens stāsta par kukuļu devējiem, otrs par viņu ņēmējiem un trešais par starpniekiem un viņu viltībām. Dzirdēts tika arī izsakām vārdus, ka vajadzējis kādam visu sarakstīt, tad dažs būtu vai "aizvilcis" slieda mies laot".

Atsaucoties laikraksta "Baltijas Zemkopis" uzaicinājumam iesūtīt kādu daļdarbu, brāļi Kaudzītes nolēma dažus no populārākajiem nostāstiem par "mērnieku laikiem" uzrakstīt. 1873.gadā "Baltijas Vēstnesis" ieslieda "Mūsu lūdzējus" - slaveno Kenča lūgšanu, bet 1878.gadā - "Bāres". Tas bija sākums "Mērnieku laikiem".

Pašu interesantas vielas vēl bija tik daudz, ka, rakstīja Matīss Kaudzīte, "saslējām žepurus lielākam zārdam un sākām to kraut pilnu".

"Mērnieku laiki" galīgajā veidā uzrakstīti no 1876.gada 2.septembra līdz 1879.gada 18.martam.

Romāna tapšanas laikā brāļi Kaudzītes turpināja vākt jaunus materiālus, laboja un papildināja jau uzrakstīto. Reizis Kaudzīte dienām ilgi uzturējies 0,5 km attāļajā Nāgaļu krogā, vērodams cilvēkus, atzi- mēdams redzēto un dzirdēto. Matīss savukārt bieži ciemojies pie Leimanu

muižas dzirnavnieka Vikmaņa, kur uzklausījis malēju nostāstus par "mērnieku laikiem" Piemērā, kā atceras brāļu Kaudziņu skolnieks un viens no romāna "Mērnieku laiki" pārrakstītājiem Augusts Gusmanis, pēc kāda dzirnavu apmeklējuma Matiss Kaudzīte ~~ieskarinājās~~ iestarpinājās Kenča runā tik raksturīgo "kā sacīt jēka", ko bija noklausījies no kāda malēja. Daudz nostāstu arī zinājis Skuku māju saimnieks ģēits. A. Gusmanis sevās atmiņās raksta:

"Mēs, skolēni, dažu labu vakaru novērojām, ka Matisu apmeklēja Skuku saimnieka ģēits. Viņam bija ļoti tekosa valoda un viņš prata interesanti stāstīt. Reiz, klavieres spēlējams, noklausījies, ka viņš Matisam stāsta par tirgus notikumiem. Man liekas, ka Skuku tēva nostāsti par tirgus dzīvi ir stiprā mērā atstāstīti "Mērnieku laikos". Kad es reiz vēlāk satikos ar Skuku tēvu un viņam uzstādiju to jautājumu, tad viņš kā kautrīgs cilvēks, teica:

"Daži nostāsti jau nu ir izjēti".

Kad Matisam Kaudzītem vaicāts, cik tad īsti romānā dzīves īstenības cik rakstnieka fantāzijas, viņš atbildējis:

"Nu tā ap 70% ir patiesības un ap 30% rakstnieka izdomas!"

Matiss vēl piebilda, ka visi aforismi un zobgalības nākuši no viņa, jo viņam uz to bijusi "asāka mēle".

Romānā aprakstīta slātava un Čangaliona, kā jau sākumā minēts, ir Vecpiebalga un Jaunpiebalga. Slātavas muiža, kur dzīvoja mērnieki, ir grāfa Šeremetjeva Vecpiebalgas muiža tagadējās Iņešos. Uz turieni ar "kukuļiem" pie mērnieka un tā palīgiem devušies Vecpiebalgas un Jaunpiebalgas zemnieki. Turpat pie muižas atradās Vecpiebalgas valsts (tā piebaldzēni sauca pagastu) un tiesas nams ar cietumu vienā galā, kura restes saglabājušās vēl tagad. Ši šķē romānā pieminēta bieži. Te notika "runas viru" sēdes, te pēc apcietināšanas tiesāja Teni, Kerči un Pāvulu, abus "pušelniekus" (ģenci un Pāvaiu) ieslogot pēc tam jau minētajā cietumā.

Romānā notāloti arī vietējie un citu valstu krogi, kur vecpiebaldzēni un jaunpiebaldzēni satikušies un apmetušies, braucot uz vai atgriežoties no tirgiem. Tas ir Kalnakrogs, kura vietā tagad uzcelts Vecpiebalgas veikals un ēdnīca, Griķu krogs, Lejaskrogs, Silakrogs, Stienūžu krogs (sagrāuts Lielā Pāvijas kara laikā), kas iepriekš, pie vecajā kazarsmā, notikuši Vecpiebalgas lielle lopu tirgi, u.c.

Piebaldzēni bieži braukuši pirkt lopus arī uz Velēnas, Tīrzes, Bēlavas, Lejasciona, Gulbenes, Alūksnes un Latgales tirgiem. Pa ceļam uz kādu no šīm valstīm atradies arī krogs, kur slātavišči un čangalieši pārnakšņojuši, atgriežoties no Lielā Nikolā dienas tirgus, kur un tur organizējuši kopējo jēra zupas vārīšanu un mielapu, kas šķojasī draudzīga izklausānās stādulā.

Slātavas bērzu birzs, kur Kenčs, braucot pie mērnieka, apstājies un skaitījis savu lūgsanu, pletušies abpus ceļam, kas ved no tagadējā Vecpiebalgas centra uz bijušo Vecpiebalgas muižu (nepilnu kilometru n tās). Turad tur vairs tikai retu bērzu var ieraudzīt ceļmalā.

Goda mīlītāx maltīte, ko mērnieks Feldhausens sarīkojis slātaviešiem un čangaliešiem pēc zemes mērīšanas darbu pabeigšanas, notikusi norā pie Vecpiebalgas sīla - O,3 km no Vecpiebalgas muižas. Vējevas ceļa la bejā pusē. Gatavošanās uz goda maltīti un tās norīse bijusi gandrīz tā šī tādā, kā romānā aprakstījuši brāļi Kaudzītes. Jau ilgi irms šīs maltītes klīdušas dažādas runas par to, bet nekas konkrēts nav bijis zināms. Jaunpiebalgas pasta Pēteris (tagadējā Zosānu pamatskola) skolotājs un dzējnieks Ceriņu Pēteris staigājis apkārt pa mājām, paziņojot maltītes vietu un laiku, skubinot tajā piedalīties: būšot neredzēts mīlasts, ēdienus un dzērienus piegādāšot krokodīļu pašļos ...

Uz goda maltīti posušies jau agri no rīta. Vecpiebaldzēni "zinājuši" ka sākumā tikbot pasniegti "sliktākie", pēc tam tikai labākie ēdieni, tādēļ viņi skubinājuši vis iras ēst jaunpiebaldzēnus. Jaunpiebaldzēni arī dūšīgi ēdusi kāpostus ar jēra gaļu, līdz viss bijis notiesāts. Bet vairāk nekā nav bijis. Tā vecpiebaldzēni palikuši mēdusi un ļoti noskaitušies uz jaunpiebaldzēniem, ko tā izraisījis. Tēc valītes dalībnieki sadelījušies pulciņos, dzēruši alu un "brandvīnu". Jaunie doņojuši, bet vecākie pārrunājuši mērniecības lietas. Ar pusnakti jau daudz bijuši stipri iesilusi un sākusi kuldotes. Daži mēģinājuši nozagt mērniekam dokumentus, citi to pamatījuši un uzsākuši kautinā. Par goda maltīti pagastā runājuši vēl ilgi, un jaunpiebaldzēni vēl ilgi pēc tam priecājušies, ka kaimiņi vecpiebaldzēni palikuši ar tukšiem vēderiem.

Romānā aprakstītā baznīca ir Vecpiebalgas baznīca (pajūsi Džajā Lielajā Tēvijas karā), kapsēta, kur apglabāta Liene - Vecpiebalgas Vidus kapi, labdarības biedrība, kuras kori vadīja Pietuka Krustiņš - Vecpiebalgas labdarības biedrība.

Brāļiem Kaudzītēm arī daudzkārt jautāts par romāna prototipiem. Kaut gan viņi atbildējuši, ka "vienīga skaidrā kopija ir Tenis no raka tītāja tēvbrāļa", bet visi citi "salikti no gabaliem", tomēr piebaldzēni gandrīz visos romāna varoņos saskata konkrētas personas, kuru biogrāfijas un raustori lielā mērā sakrīt ar romāna varoņu biogrāfijām un tās raustoriem.

Taču brāļi Kaudzītes saviam romāna varoņiem devuši citus vārdus nekā to prototipiem, arī vietas vietas nosauktas citādi vai tikai apmērota. Tas izskaidrojams gan ar ļoti stingro cenzūru, gan ar pašu rakstnieku taktiku, gan arī, protams, ar iespējamām nepatīkšanām par "goda laupīšanu". Vairāki piebaldzēni, kuri paši sevi saskatīja romāna varoņos, piemēram, Svaukats prototips, par brāļiem Kaudzītēm sūdzējās pat oficiālās iestādēs un presā.

Kuri tad tiek uzskatīti par "Mērnieku laiku" varoņu prototipiem?

Prātnieku prototips esot Vecpiebalgas pagasta Cibāļu ciemata Lielgibūtu māju saimnieks Andžs Sniedze. Par to jautāts, kāpēc šādu atbildi gan atbildējis izvairīgi:

"Tas jau var būt, ka daļu piemēru esam ņēmuši arī no viņa, tos citus sīkumus pielikdami klāt no citiem".

Andžam Sniedzem piedērgjusi vācēja liela valmiecība Zebola ezera krastā. Savā laikā arī viņš bijis dažādos valsts (pagasta) amatos, no darbojies ar līnu un lopu tirdzniecību. Arī viņš bijis liels auguma, izglītots un gudrs, taču cietas dabas, valīgs, skaudīgs, skops, nosaticīgs. Andžs Sniedze zemes mērišanas laikā pildījis starpnieka lomu un tādā veidā pamatījis saraust arī sev pilnu kleti visādu labumu - sabojājušos produktus pēc gam nespējuši vien laukā mest. Andžs Sniedze arī panācis, ka viņam un kaimiņam - radniekam šeit iemēra vienā gabalā un labāko, bet otram kaimiņam, kura māja atteikums iziet pie Andža par mīvu - sliktāko, pie tam divos atsevišķos gabalos - 13 pļavietas pie mājas, bet 50 pļavietas 1,5 km no mājas. Andžs Sniedze miris ap 1926.gadu.

Par Oļiņu prototipiem uzskata Vecpiebalgas pagasta Gaigāļu ciemata (romānā Irbōni) Vecgaigāļu māju saimnieku un saimnieci Pīrsus. Pīrses zemes mērišanas laikā bijis viens no vadošajiem vīriem pagastā. Arī viņš panācis sev labāka zemes gabala iemērišanu.

Vecgaigāļiem blakus esošās mājas - Kaingaigāļus (Irbōnu otrā māja kur dzīvoja šķēdārie, uzskata par Gaitiņu mājām. Robežas starp abām mājām tiešām gluži tādas pašas kā starp Kaingaigāļiem abām Irbōnu mājām "Mērnieku laikus", kur sliktākā zeme - pliens kalns un ezers sliktāka tiek iemērita Gaitiņiem, bet pļava leģus lielceļa un liels mežs

palliek Oļiņu daļā. Tomēr raksturs Skaidrajam bijis citāds nekā Gaitiņu Tenim. Tenis, kā jau iepriekš teikts, esot pilnīga brāļu Kaudzīšu tēva brāļa Andrieva kopija. Arī Andrievs jaunībā dienējis cara armijā, bijis labs skrējējs, ļoti kustīgs, veikls, atjautīgs un liels daiļuma cienītājs.

Vecgaigali un kaingaigali atrodas skaistā vietā Ineša ezera rietumu krastā, Inešu - Skujenes ceļa malā (4,5 km no Inešiem).

Ir arī citādas domas: par Irbēniem tiek dēvēti Kizēni (tagadējā Raiķes ciematā), bet par Tēvu prototipu - Kizēnu krenklis tēvs. Vairākas pazīmes arī šeit sakrīt, piemēram, romānā aprakstītais ceļš, pa kuru Gaitiņi ierodas Irbēnos, robežas gar ezera malu, pliens kalns dienvidaustrumos, kā arī Daila grāvja ieleja uz dienvidiem no Kizēniem, kur Kaspars it kā ticis ar Lienu.

Ļvauksts prototips Andžs Frāsis dzīvojis Vecpiebalgas pagasta Lielplaužos, kas atradās Vecpiebalgas - Česu sosesas kreisajā pusē - 3 km no Vecpiebalgas un 1,5 km no Silakroga (pirms daļiem gadu mājas nodegušas). Istaži vārda Andžu Frāsi reti tad saukuši. Piebaldaēni viņu parasti dēvējuši par Treidru jeb Treiditi. Andžs Frāsis nodarbojies ar tirdzniecību - uzpircis un tad viņš pārdevis lina un lopu ādas. Viņš bijis gara auguma, sarkanu bārdeli, ar cēlu "iznešanos", švītīgi gērbies, allaž ļepni staipājis ar garu sarkanu šalli, kuras viens gals nokarājies par maņu uru. Ja pilsetu tirgim breukādams, viņš bija iemācījis nedaudz vāciski un arī ikdienā buldurējis pusvāciski, puslatviski. Lēnības gars viņa bijis pāriks ar "andeles gars", tādejā tirdzniecības lielākoties nesasi zaudējumus. Pārdevis viņš precē, Andžs patējis ar sīgliem parasti sācījis mājās, bet pats braucis ar valcienu līdz Koknesai un no turienes ar pasta karieti līdz Vecpiebalgai. Dēļu tirdzniecības naudas viņš vienmēr izmainījis vienķēpekās un, izlīkdams par bagātu kungu, pa ceļam krogos tās saņējis bārstījis pa grīdu. Pēc Andžs no Rīgas telegrafējis Kokneses pasta stacijas priekšniekam, lai nākamajā dienā viņu gaidot ar labu četrjāgu. Tā kā telegrammu bijis parakstījis "Frāss", tad domājuši, ka braucējs būsēt gats Frāsijas krogs rāncis. Ar to apmēķ paļu vilcienu Koknesē iebraucis arī Vīdzemes landvārēns - Dobru barons Meijendorfs, kur karieti iepriekš nebija pasūtījis. Dobru pasta stacijā vairāk zirgu nav bijis, tāpēc Meijendorfs lādāis Andžu Frāsi aizvest viņu līdz Belriem, solidāties samaksāt par visu ceļu līdz Vecpiebalgai. Tadu andžs nev uzstājis par vajadzīgu pat atbildēt uz Meijendorfs lādāmu - ļepni atgānāies sūcāli, viņš un dāncis kūsāriks dācīerim: "Var furci!" - un aizdrezies, ka putekļi vien nontpējāsi. Citreizē Andžs Česis pārsolījis pasta karieti un atstājis kājam kausules un liezeres kungus. Tā driz no tēva mantotie lielplauži bijuši notriekti un Andžs bijis spiests staigāt pa mājām, kalstot citiem lina. Bet viņa ļepnācās gars ar gadiem nav ne zudis, ne mazinājies. Tikai "Mēriku laikus" gan viņš nocietis pienāma, un, kad pasīņās ap 1910. gadu aicinājuši veco Andžu Frāsi uz teātra izrādi Vecpiebalgas landvārēns biedrības vadītā "Ļvaukstu skatīties", Treidīte kļuvis pavīsen nīkns. Arī galu andžs Frāsis dabūjis savas lielības dēļ: Silakrogā saderējis, ka -23" salā aizies un saktē pirti "noporsies", - pēc tam soslīnis ar plaušu krosni un nozīris.

Par Pietuka Kaudzīņu prototipu dēvē Kaugaļu skolēns (tas atrodas ap 2 km no Silakroga), vēlāk Vecpiebalgas draudzes skolas skolotāju Jākabu Veismani no Kizēniem, kurš plašā apmērā bijis populārs ar savām runām kāzās, kristībās, bērēs un svinīgos pasveikšanas gadījumos, labi dziedājis (bijis pirso sešu dziesmu svētku dalībnieks) un mīlējis deklamēt paša sacerētus dzejoļus. Visvairāk Jākabu Veismanis aicināts un ātrāso izvadīšanu, kur, pats oaur asarās aizgrābtī runācems, viņš sarauzinājis arī visus pārējos. Bāres parasti turpinājušās 2 - 3 dienas ar ēšanu, dzeršanu un dziedāšanu, līdz galam piedaloties arī Veismanim. Pavadītā,

Ik reizes ticis atvests un aizvests braukšus, jo klibās kājas dēļ viņam bijis grūti staigāt. Veismanis mīlējis krietni iedzert. Kādā svētdienas rītā, pēc pamatīgas iedzeršanas dodoties no Kagaiņiem uz Čepļiem saiešanā noturēt dievvārdus, viņš ceļā iekritis grāvī un, tajā gulēdams, baznīcēniem garām braucot, skaitījās:

- Ak, kungs, ņem mani uz pleciem
Un nes no Kagaiņiem uz Čepļiem!

Dažkārt, at riezies naktī no Grišķas kroga, Veismanis nostājies uz Vecpiebalgas draudzes skolas kāpnēm un teicis zvaigznēm lieliskas runas, citreiz atkal cēlis no miega skolas bērnus un licis viņiem savas runas klausīties. Veismanis savā laikā darbojies arī žurnālistikā - rakstījis avīzēm ziņojumus par vietējiem notikumiem: sarīkojumiem, zādzbām, ugunsgrēkiem u.c. Brāļus Kaudzītes viņš nav varējis ne acu galā ieredzēt - tie vienkārši esot blēži, lieli skopuļi un citu ķēzītāji. "Mērnieku laikus" esot uzskatījis Atis Kronvalds, bet Kaudzītes tos viņam pēc nāves nozaguši un pārstrādājuši, piebaldzēnus izlopodami. Veismanis labi zinājis, ka piebaldzēni uzskata viņu par Pietuka Krustiņa, bet apgalvojis, ka viņš tas neesot - Kaudzītes tādas ziņas esot paši izlaiduši, lai viņam atriebtos par kādreizējiem strīdiem Vecpiebalgas labdarības biedrībā. Jēkabs Veismanis miris 1929.gadā.

Arī jaunpiebaldzēni pretendē uz Pietuka Krustiņa "godu" - tas esot Pētera skolas skolotājs, savā laikā pazīstamais dzejnieks Ceriņu Krišs Pēteris. Lai nu kā, bet Pietuka Krustiņa tēls romānā iznācis ļoti reljefs, ļoti dzīvs.

Slavenā Ķenča prototips esot Kalna Ķencu saimnieks Pidrīķis Branders, bet Pāvula - Vecurļu saimnieks Jānis Sūtris (tagadējā Zosēnu ciemā). Abi pušelnieki savā starpā nav satikuši un ķildojušies, sevišķi zemes mērīšanas laikā, kad centušies viens otru apmānīt un dabūt labāku zemes gabalu. Arī pēc ārējā izskata Pidrīķis Branders bijis ļoti līdzīgs "Mērnieku laiku" Ķencim. Kalna Ķenci un Vecurles atrodas 15 km no Vecpiebalgas, pie Vecpiebalgas - Društu ceļa, netālu no Gaujas (Vecurles - ceļa kreisajā pusē, Kalna Ķenci - labajā pusē).

Drekberga prototips esot Vecpiebalgas skroderis Pilsētnieks, saukts parasti par Kizeri, kā sevi labprāt dēvējis arī pats, jo par "keizaru" neiedrošinājies saukties. Pilsētnieks pirmais Piebalgā sācis šūt ar šu, mašīnu. bijis ļoti iedomīgs uz savu smalko amata prasmi, lielījies, ka bikses varot uzšūt bez mēra ņemšanas - lai tikai klients noejot gar loģu ... Pilsētnieks bijis arī gudrs un asprātīgs. Ņujot uzvalku grāfam Šeremetjevam, viņš pieprasījis divtik lielu drēbes gabalu. Salocījis to dubulti, viņš Šeremetjeva klātbūtnē uzvalku izgrīzījis, "pierādījis" ka tur iznāk tikai viens uzvalks ... Tā arī skroderis pats ticis pie jaunas kārtas. Par uzvalka šūšanu Šeremetjevs uzdāvinājis Pilsētniekam mazu zemes gabaliņu, kur uzcelt savu māju, lai nebūtu jāklīst pa pasauli. Pilsētnieks to uzcēlis Vecpiebalgas centrā pretī baznīcai, lielceļa otrā pusē, kur nogriežas ceļš uz Drušiem. Vēlāk Pilsētnieks palaidies dzeršanā, bieži bijis sastopams tuvējos Kalna, Lejas un Grišķas krogos. Ar savu skaļo dziedāšanu un izrīcībām viņš traucējis dievkalpojumiem, tādēļ mācītājs licis viņam pārcelties uz citu vietu. Pilsētnieka māju nopircis Zirnis, pārvedis aiz Vecpiebalgas pagasta nama, apšūvis ar ķieģeļiem un tagad tā saucas Birzītes.

Grabovska prototips bijis Jēkabs Goba no Vecpiebalgas pagasta Ronie. Par sveša, noklīduša bullēna nokaušanu viņam draudējies sods, tādēļ Goba bēguļojis no policijas. Pēc ārējā izskata būdams ļoti līdzīgs mērnieka viņš braukājis apkārt, uzdodamies par mērnieku.

Par Kaspara prototipu piebaldzēni uzskata pašu Matīsu Kaudzīti, jo Kaspara un Matīsa raksturos un uzskatos par dzīvi daudz līdzības.

Lienas prototips tad nu varētu būt Vecpiebalgas skaistule - skolotāja Andža Rātmindera meita Līze, vēlākā Matīsa dzīvesbiedre. Kaut gan Matīss un Līze dzimuši vienā gadā un draudzējās jau kopš 16 gadu vecumā, uzpūtīgā māte nelāva meitai pat domāt par to "plikadīdu un bezdievi" - tāpat kā Oļiņietē liedza Lienu Kasparam, tā Līzes māte savu meitu Matīsam. Tādēļ viņi apprecējās tikai 1893.gadā - 45 gadu vecumā. Bet citādi Līzes un Lienas biogrāfijas un raksturi ir atšķirīgi.

XXXXXXXXXX

Un tā - mūsu ceļojums beidzies. Esam iepazīnušies ar brāļu Kaudzīšu dzīves un darba vietām, pakavējušies pie "Mūrnieku laiku" varoņiem un to prototipiem. Gribētos, lai ikviens, kas pabijis šajās vietās, varētu piekrist rakstnieka Bruno Saulīša atzīnai:

"Šie romāna varoņi neaizmirstas, tie dzīvos vienmēr, tāpat kā nekad neaizmirsīsies un savos darbos dzīvos brāļi Kaudzītes. Un, kad mēs atkal atkal aiziesim no Kalna Kaibēniem un dosimies tālāk, mums līdzī nāks jauka, laba sajūta, ka esam redzējuši mājas, kas katrā ziņā bija jāredz, lai mēs pazītu un cienītu savas tautas pagātni un tos cilvēkus, kuri dzīvojuši un strādājuši, domādami par labākiem laikiem, domādami par mums".

"Viņš bija ... vairāk cienīgams, nekā mīļojams. Tēvs ... bija nopietna dabu, augumā slaiks un sausnējs (ļaudis teica, es esot vairāk tēva sejā, bet mans brālis Matīss vairāk mātes sejā). Visā savā dzīvē tēvs bija allaž saticīgs, taisnīgs - tā pret saviem mājiniekiem, kā visiem kaimiņiem ... Kaut gan viņš bija arī saiešanas kopējs (sacītājs, tomēr nebija nebūt tik ierobežots arī še - tā kā daži citi viņa biedri. Viņš neizrādījās dzīvē ne tik svētulīgs, raudulīgs, bet liksmos brīžos arī priecājās līdzā citiem ... Savā laikā viņš bija pārvaldījis arī tiesas vīra amatu".

R. Kaudzīte Manas dzīvības ceļš.

"Cilvēkam vajaga būt kā dārgam, mirdzošam akmenim: viņam nevajaga vis pašam savas vērtības zināt, bet tikai mirdzēt".

R. Kaudzīte. Domu izteikumi.

"Priekšējā gadu simtens deviņdesmito gadu sākumā atskanēja aicinājumi dibināt sabiedrību tirgotavas, ko pirmā galā sauca par pārtikas biedrībām, vēlāk par patērētāju biedrībām un pēdīgi par kooperatīviem. ... Saradās tik daudz dalībnieku, ka varēja iedibināt savu Vecpiebalgas pārtikas biedrību, kas apstiprināta 17.februārī 1894.gadā. ... Irētās telpās Mūrnieku mājā ... izrādījās drīz pr mazam, un nāca tāpēc domas celt savu īpašu namu ... pie Mūrnieku ciemata ... Ējot uz beigām 1896.gadam, biedrība pārcēlās ... uz savu jauno namu".

M. Kaudzīte. Vecpiebalga.

"Piederī tautai, tad tauta piederēs tev".

R.Kaudzīte. Domu izteikumi.

"MĒRNIĒKU LAIKIEM" SĀCIES OTRĀIS GADSIMTS

1879.gada 7.novembrī laikraksta "Balss" sludinājumu daļā lasāms: "Manā apgādienā tikko iznāca "Mērnieku laiku" tresā (beidzamā) burt-nice. Maksā 80 kop." Sludinājumu, kurā vēl minēts, ka iznākusi Otilija Kreinas joku luga "Kā tu man, tās es tev?", parakstījis pazīstamais grāmatizdevējs Jelgavā Heinrihs Alunāns (1835.-1904.), dzejnieka Jur Alunāna brālis, kurš tolaik aktīvi darbojās latviešu grāmatniecībā.

Laiku pa laikam gan "Balsī", gan arī citos latviešu laikrakstos parādījušies sludinājumi par jauniznākušajām grāmatām. Par "Mērnieku lai-kiem" pat vairāki. No tiem puslīdz droši varam secināt, ka "Mērnieku laiku" pirmā daļa iznākusi 1879.gada maijā, otrā - jūlijā un tresā - novembrī.

Kā vēlāk kļuva zināms, tad H.Alunāns no jaunā oriģināldarba neko ne cerējis. Kad autori, brāļi Reinis un Matīss Kaudzītes vēl gribējuši ie spēšanas laikā kaut ko labot, tas izdevējam licies gluži lieki un ne- vajadzīgi, tāpēc viņš autoriem vēstulē raksta:

"... viss Jūsu romāns no kāda liela svāra nav, to ticiet droši. Jums nevajadzētu tik varenā godkarīgiem būt. Jūs varat četras vai piecas re- zes "Mērnieku laikus" likt pārdrūkt, tad tomēr no tiem nekas varens ne iznāks". (Kaudzītes Matīss. "Atmiņas no tautiskā laikmeta", II, 1924, 324.-325. lpp.).

Arī pirmie rakstītāji, kuru recenzijas parādījās laikrakstos, nesa skatīja jaunā oriģināldarba (tolaik latviešu valodā vairums prozas da- bu bija tukojumi un pakaldarinājumi) īsto vērtību, un, likās, pat ne- nojauta, kāda nozīme tam būš latviešu tautas dzīvē un kultūras laukā. Gluži nevilus viņu spriedumos iezoģas pretrunas, vai arī visa uzmanība tiek veltīta jautājumam, kas šis literārais darbs ir: romāns vai stāst izdevējs, iespējams, lai vairāk piesaistītu lasītāju uzmanību, bija "Mērnieku laikiem" licis uzrakstu romāns. Paši autori gan skaidroja, ka viņi savu darbu uzlūkojot par stāstu. Šobrīd varam teikt, ka H.Alunāns ~~nosauca~~ nosaucot "Mērnieku laikus" par romānu, ir izdevies rīkoties tāl redzīgi, jo literatūrvēsturnieki jau sen atzinuši, ka tāds žanriskais apzīmējums "Mērnieku laikiem" ir īsti vietā. Zīmīgi gan, ka, sākot ar otro izdevumu (1891), visos turpmākajos tie dēvēti par stāstu.

Jau āriž vien pēc iznākšanas "Mērnieku laiki" gūst lielu ievēribu s biedrībā. Grāmata ceļojusi no lasītāja pie lasītāja. Pats Kaudzītes Matīss arī stāsta, ka "Mērnieku laikiem" lasītāju bijis daudz, lai ne gluži tik daudz tie pirkti. Varētu likties, ka, nevērojot recenzijās sastopamo neizpratni un nepelnītos pīrmetumus, autori par savu darbu, kam viņi veltījuši vairākus gadus (pats uzrakstīšanas process ildzis no 1876.gada 2. septembra līdz 1879.gada 18.martam), ieguvuši tautas atzinību un līdz ar to piedzīvojuši gandarījumu. Tomēr autoriem nācies pieredzēt arī ne mazums nepatīkamu brīžu. Izplatījušās dažādas runas, kurās izteiktas šaubas, vai brāļi Kaudzīši maz ir "Mērnieku laiku" īs- tie autori. Šīm šaubām ar laiku rodas dažādi argumenti. Sāk meklēt arī tos, kuri tad īsti varētu būt sarakstījuši "Mērnieku laikus". Kā viens no iespējamajiem "Mērnieku laiku" autoriem vai vismaz ierosinātājs tiek minēts Kronvaldu Atis (1837. - 1875.), otrs - kā manuskripta aizsācējs vai arī daļēji uzrakstītājs Jākabs Zvaigznīte (1833.-1867.).

Kad literāts R.Klaustiņš (1875.-1962.) sagatavoja plašāku apceri par "Mērnieku laikiem", viņš griezās pie Kaudzītes Matīsa ar vairākiem jautājumiem par romāna tapšanu, skardams arī dzirdētās runas, ka brāļi nemaz neesot romāna īstie autori. Tajā sakarā abi brāļi sniedza paskai- rojumu par "Mērnieku laiku" rašanos. (Publicēts: R.Klaustiņš. Mērnieku laiki. R., 1909, 109.-113.lpp.). Paskaidrojumā, kas datēts ar 1909.gad 8.janvāri un kuru parakstījuši Kaudzītes Reinis un Matīss, sniegtas pir- mās plašākās ziņas par "Mērnieku laiku" ierosmes avotiem, manuskripta

uzsakstīšanas geitu, kā arī ~~par~~ par abu brāļu ieguldījumu. Rakstot tieši par dzirdētajām baumām, ka viņi nepavisam neesot "Mērnieku laiku" autori, brāļi Kaudzītes uzsver:

"Tomēr, kad šis pēdējās nepatiesās tenkas nerādās rimstam, bet turpinās joprojām, un kad vēlākos laikos šādas melšas var pat vēl pieaugt un celt vairāk neskaidribas, tad turam par vajadzīgu pienākumu celt gaismā to, kas var ~~skaidri~~ atraidīt nepatiesību, lai gan tā nav ne ar ko rādīta, bet vien tikai domāta!"

Šajā pašā paskaidrojumā rakstnieki ~~par~~ pastāsta par saglabāto "Mērnieku laiku" manuskriptu un paši uzsver to, ka "Mērnieku laiki" ir viņu kopdarbs, jo:

"Tur nevar nekā skirt, nedz dalīt. Nopelns (ja tur kāds atrodams) vai pārmetumi (kad tie pelnīti) pieder mums abiem vienlīdzīgi. Paši mēs tur nekā nevaram izdalīt, un neizdalīs cits arī neviens. Jāpaliek mierā tikai ar to, kad atceramies, kā strādājām; kopā apspriedām stāsta gājumu, personas un to raksturus, kā arī personu darbību, bet Matīsa pašrocīgi rakstīja; pēc tam, pa nodaļai ceuri lasot, tradām vietas, kuras kas pārgrozāms, labojams vai papildināms, kas vai nu tūlīn, vai vēlāk tika izdarīts".

Tomēr arī turpmāk ir mēģinājumi nokārt katru brāļa veikumu, kā arī cilāts jautājums par īstajiem "Mērnieku laiku" autoriem.

Kad divdesmitajos gados parādās katru brāļu atsevišķi sarakstītu plašāku prozas darbu publicējumi (Kaudzītes Matīsa "Jaunie mērnieku laiki" (1924-1927), Kaudzītes Reinā "Izjurieši" (1928), tad daudzos rakstos pavid pilnīgi nepamatots pieņēmums, ka abu brāļu kopdarbā vērtīgāko ieguldījumu devis Kaudzītes Reinis.

Viens no šādiem plašākiem publicējumiem, kur pausti uzskati par Jēkabu Zvaigznīti kā "Mērnieku laiku" autoru, laikam gan būs Eduarda Balnieka "Kas ir "Mērnieku laiku" autors? (Balozu mātes stāsts)" ("Krievijas Čiņa", 1928., 1. nov.). Raksts balstīts uz J. Zvaigznītes māsa-meitas Mānna Balodes faktu ziņā nepārbaudīta atmiņu stāstījuma.

Jau drīz vien rodas pretrakti, kuros pamatoti apstrīdēts šis "jau atklājums". Izsakās arī Roberts Eidemānis ("Teika", "Krievijas Čiņa" 1929, 23. febr.), pastāstīdams no sava tēva Pētera Eidemāņa dzirdēto, kurš pagājušā gadsimta septiņdesmitos gados mācījies Vecpiebalgas draudzes skolā pie Kronvaldu Atā. R. Eidemānis norāda, ka drudzesskola skolēniem bijis zināms par brāļu Kaudzīšu strādāšanu pie kāda lielāka darba. Protams, nav konkrētu faktu, kas apliecinātu, ka tie bijuši "Mērnieku laiki".

Ir publicētas vairākas laikabiedru atainas, kurās diezgan plaši runāts par prototipiem.

Visnoteiktāk (A. Austrinš, A. Avens, P. Cimdīnš u.c.) prototipi sa- skatīti Pietuka Krustinam, Svaukstam un Drekbergim. Tie ir piebaldzēti kas tajos gados ar sevām izstrādātām un rakstura īpašībām ieguvušā vispārēju ievērību un tāpēc bijuši labi pazīstami un zināmi arī brāļi Kaudzītēm. Pēc romāna iznākšanas arī šie prototipi visaktīvāk attīstījuši pretsparu, kā jau nu viņi pratuši. Acīm redzot ne viens vien likās aizvainots, ka rakstnieki viņu lielikuši savā romānā un, pats galvenais, izsmējuši, parādot visai pasaulei viņu komiskās īpašības un izdarības. Bet prototipi atradās ne tikai autoru tuvākajā apkārtnē: Vecpiebalgās un Jaunpiebalgā. To "izplatība" bija daudz lielāka. Tā pats Kaudzītes Matīsa savās atmiņās stāsta:

"Skolotāju sapulcēs, izrikojumos, godībās un vispāri visur sāka ska- nēt Svauksti, Pietuki, Drekbergi, Prātnieki un Kenči, bet visvairāk gan abi pirmie, kas bija liecība, ka to atradies tajā laikā tautā visvairāk. Lika cits citam šo tipu palamas, piemērojot viņu raksturīgākā

Ipašības. Ar laiku lepojās vai ikkatra draudze, pat ikurš pagasts: "Mums ir Švauksts, mums Pietuka Krastiņš, mums Dreķbergis" (Atmiņas no tautiskā laikmeta", II, 1924, 324. lpp).

Bet Kaudzītes Matīss uzsvēris arī, ka vienīgi Tenis notēlots tieši tāds, kāds dzīvē bijis viņu tēvabralis Andrievs, bet pārējos tēlos savilktas kopā dažādas Ipašības, ko viņi novērojuši pie vairākiem dzīvē redzētiem cilvēkiem. To Kaudzītes Matīss ailaž atgādinājis serunās ar bibliogrāfu K. Egli. Vēl K. Egļe zināja stāstīt, ka Kaudzītes Matīss, tiēkoties ar studentiem, arī norādījis, ka nebūtu lietderīgi meklēt "Mērnieku laiku" prototipus.

Neaplūkojot analītiskāk "Mērnieku laiku" prototipu jautājumu, kā arī neapstājoties pie dažādos krtv rakstos izteiktajām domām un minētajiem faktiem, neapšaubāmi šajā gadījumā saskaramies ar tādu literārās dzīves parādību, ka rakstnieks izveidojis spilgtus raksturus, kas ir individuāli vienreizīgi un arī sociāli vispārināti. Rakstniekiem laimējies radīt literārus tēlus, kuriem ir dziļas saknes cilvēka individuāli sociālajā būtībā.

Andrejs Upīts arī saņēmis vēstules par viņa Jāni Robežnieku, kas liecina par lielizīgu lasītāju attieksmi un no tās izrietošu sabiedriski kritisku literāru parādību, konāk pie šādiem secinājumiem:

"Manu Robežnieku Jāni 1905. gadā cilvēki sastapuši Rīgā, kāds labs paziņa man savā laikā rakstīja no Talsu vai Tukuma apkārtnes un uzskatīja, ka es tik labi esot aprakstījis viņa pagasta skolotāju. Tautiete Olga Liepiņa manu Jāni bija sastapusī Bostonas latviešu biedrības klubā, kur es patiešām neesmu bijis un nevarēju viņu tur notvert un ielikt savā romānā. Ja mans Jānis tomēr ir manīts tik dažādās vietās, tad tā ir zīme, ka man palaimējies atvert vispārīgu raksturīgu laikmeta parādību un iesaistīt viena cilvēka tēlā. (Tautas rakstniekam akadēmikum Andrejam Upītim veltītā "Cīņas" literārā pēcpusdienā, R., 1946, 26.-27. lpp.).

Šādos gadījumos varam teikt, ka rakstnieks ņem no dzīves un, ietiekdamies cilvēka rakstura dziļākajos slāņos, radā tēlu, kas atgriežas dzīvē un kā sabiedrības loceklis aktīvi līdzdarbojas dažādu dzīves parādību vērtēšanā, it sevišķi tikumisko vērtību skaidrošanā.

Ilgs mūžs ir tiem literārajiem darbiem, kur vismaz viens tāds tēls, bet "Mērnieku laikos" ir pat vairāki. Tas izskaidro ne vien "Mērnieku laiku" ilgo dzīvošanu, bet arī piedzīvojumus. Ticams liekas dažu laika biedru atmiņās minētais par aizvainotajiem prototipiem, kuri sākuši izplatīt baumas, ka Kaudzītes nemaz neesot istie "Mērnieku laiku" autori. Ja nu tā, tad visa šī "Mērnieku laiku" isto autoru meklēšana ir savdabīga un aģārna reakcija "Mērnieku laiku" autoru nopelniem.

Jāpiemin, ka arī citādi izskaidrojumi ir, kāpēc šīs baumas par brāļiem Kaudzītēm kā "Mērnieku laiku" viltus autoriem radās, pastāvēja un izplētījās. Tie saistīti gan ar privātās dzīves faktiem (Kaudzītes Matīsa ilgi cerētās līeivas Mizes Rātminderes daudzo precinieku atraidīšana u.c.), gan arī ar literāriem spēsērumiem. Šajā sakarā Kaudzītes Matīss pats izteicies, ka daudzi nav varējuši iedomāties un pieļāu ka vienkārši pagasta skolotāji varētu sarakstīt "Mērnieku laikus", jo tādām darbam viņi esot par maz inglitoti. Kā šaubu pamatojums dažreiz minēts arī konstatējums, ka citi brāļu Kaudzīšu sarakstītie darbi nav līdzvērtīgi ~~Mērnieku~~ "Mērnieku laikiem".

Nav jau Ipašas nepieciešamības pierādīt, ka ar šiem faktiem neko nevar noskaidrot, jo pasaules literatūrā sastopamie piemēri liecina, ka sākslinieciskajā jaunradē dokumentos apliecānātajai izglītībai nepavisam nav noteicošā loma, tēpat ir rakstnieki, kas dzīvo ar vienu spilgtu un nozīmīgu darbu.

Bet nepavisam nav nejaušība, gluži pretēji - dzīļa likumsakarība, ka brāļi Kaudzītes ir "Mērnieku laiku" autori. Prieknoteikums tam veido gan ārējie apstākļi, gan ar autoru personību saistīti faktori: Vecpiebalgas rosīgā kultūras dzīve pagājušā gadsimta sešdesmitajos gados un septiņdesmitajos gados, konkrētie vēsturiskie apstākļi, notikumi saskarā ar zemes mērīšanu u.tml. Runājot par pašiem rakstniekiem un jautājot, vai viņi bija spējīgi uzrakstīt tāda veida literāru darbu, kā arī skatot "Mērnieku laikus" kopsakarā ar viņu sabiedriski literāro darbību šai laikā, rodas nepārprotams secinājums, ka t i k a i un v i e n i g i brāļi Kaudzītes varēja uzrakstīt "Mērnieku laikus". Ir neapstrēdami fakti, kas par to liecina.

Vispirms jau daudzu sabiedrisko paradību vērtējums, kuru redzam brāļu Kaudzīšu citos tālāka darbos (Matīsa literatūrkritiskajos rakstos un dzejolos, kā arī Reina publicistiskajos rakstos), ir pilnīgi adekvāts "Mērnieku laikus" paustajai koncepcijai. Lūk, pazīstamais Kaudzītes Matīsa dzejolis "Tauta, mīlestība" (pirmpubl. 1879.g.), kurā aicināts nevis vārdos, bet gan darbos apliecināt savu piederību tautai, īpaši tad, kad "kauns un bēdas tautu spiež".

Iedziļinoties Kaudzītes Matīsa literatūrkritiskajos rakstos, nepārprotami nonākam pie konstatējuma, ka no atseviskām atziņām un pat ieskicējumām varam konstruēt "Mērnieku laiku" estētisko programmu. Vispirms jau pavisam skaidri un mērķtiecīgi "Mērnieku laiku" autori ir gribējuši cilvēkus un notikumus rādīt tā, "kā dzīvē ir", jo "Dzīve negrozās vis pēc rakstiem, bet rakstiem jāgrozās pēc dzīves".

Šo domu Kaudzītes Matīss uzsver, pole izceļot ar Vensku Edvartu (istā vārdā Edvarts Skujenikss, 1855.-1897.) par dzejas antoloģiju "Smaidi un asaras jeb dzejnieka labdienas, ko latviskē rakstniecībā Kaudzītes Matīss". Aizstāvēdams savus antoloģijas sastādīšanas principus, Kaudzītes Matīss vienlaikus noraida Vensku Edvarta izteiktos pārmetumus "Mērnieku laikiem", uzsverot:

"Ja nu kāds rakstītājs gūnēs rādīt skatus iz dzīves, tad patspriedējam jāraugās, vai viņš arī ir to parādījis, ko gribējis, cik gaiši un cik patiesi tas ir izdevies; bet, ka rakstītājam patīcis rādīt cilvēkus un skatus, kas spriedējam nepatīk, par to rakstītājs nev sodās, nedz arī par to, ka viņš nerāda dzīves notikumus tā, kā tam vajadzētu būt, bet kā tik tā, kā tie ir, lai lasītājam tas pa prātam vai nē" ("Balss" 1880, 4.dec.). Apzināti izvirzot uzdevumu: rādīt patiesi skatus no tautas dzīves, autoriem tālākā darba procesā atklājas, ka īpašie apstākļi - mērnieku laiku notikumi radījuši kautā tādu savilpājumu, kurā spilgti atklājas raksturu savdabības. Arī romāna centrā vairāk izvirzās raksturi, kuri aktīvā darbībā un kopsakarā ar apstākļiem atklāj tik dziļas visas sabiedrības dzīves un individa būtības slāņus, ke nodrošins ilgtmūžu visam romānam.

Elza Knope

"L. M." 16.11.79.

"Mana dzimts vieta jeb dzimtene bija Mādaru mājas Vecpiebalgā, mīļā Vidzemē. ... Grumbains mājas ceļš gāja gar Avota plāvu un tīruma malu uz ~~lielo~~ lielceļu. Šā ceļa malā bija Mādaru avots ar savu tik skaidro ūdeni. ... Vairāk uz mājas pusi bija liels akmens līdz ar paša ceļa sliedi. Šis akmens bija ievērojams gan un tai ziņā, ka mājas sieni līdz šim akmensim skrēja ciemiņos braucēju riet gan tādēļ, ka mēs, bērni, līdz tejienei skrējām tēviem pretim, kad tie brauca no Rīgas mājā ar klingeriem. Citi ievērojamākie ceļi no mājas bija Ganceļa olnīca un Ataugas ceļš. Olnīca, kur mēs, ganiņi gājām agros rītos, sarāvumus kā ~~zauksimāki~~ ciekarzniši un siega pilnām actiņām, stāv jo dziļā atmiņā. Šis ir pirmais ceļš ko dieni kāš maizītes dēļ vajadzēja iesākt mīt četras reizes dienā un vasaras trīs četras no vietas. ... Vecā Mādaru dzīvojamā māja man paliek kā vien no dzīvākām un gaišākām atmiņas bildēm no visas pagājības".

R. Kaudzīte. Manas dzīvības ceļš.

"Pēc savas mātes no visu vairāk atinamies cilvēkiem man bija otras istabas saimnieka tēvs - saukts viņlaužu tēvs, jo tā ... mēs viena saimnieka laudis, otru nosaucāmies, te Mādaros dzīvoja i. Viņlaužu tēvs bija brīnāmieta rakstura cilvēks ... ja viņš reiz ko bija noņēmis, to viņš tad ar izturēja līdz pēdīgam acumirklim. ... Bet mums, otras mājas bērniem, šis viņš bija ļoti mīļš tēvs un it sevišķi man. ... Es pie sava tēva nekad nevarēju tā pieglausties kā pie viņlaužu tēva ... Mēs, mājnieki tā viena saimnieka laudis, kā otra, ļoti ļoti satikām visā dzīvē un bieži vien sagājāmies no vienas istabas uz otru. Tā viņlaužu tēvam, īsti ziemā, bija tas ierums agrā rītā atnākt uz mums savā ierastā ziemas kažociņā. Tur tad viņam ik reizes bija līdzī kaut kas priekš mums, bērniem, vai rieksti vai āboltiņš, siera kumosīns, vai kaut kas būtnebut viņa kažociņa kabatā. Un, ja ar tur nebija nekā, tad atkal bija kaut kas ko pastāstīt."

R. Kaudzīte. Manas dzīvības ceļš.

"Mūsu mājas stāvēja piekalnajā zemes slīpumā, un, uz dienvidiem tālāk skatoties, pāri pār Taunu, varēja redzēt arī skaisto Piebalgas Ineša ezeru ar savam septiņām tik kuplām salām.

R. Kaudzīte. Manas dzīvības ceļš.

"Bet nu ar visām puiku gadu palaidnībām pamazām ... bija pienācis tas laiks, kurš nomainīja manu dzīves gaitu, novirzot to no pagaidām un kā netiāsi uzsāktā amatniecības ceļa. ... Tas bija krievu valodas klases iedibinājums. ... Vecpiebalgas draudzes skolā. ... Krievu valodas prasānu tolaik visi gaišāka prāta cilvēki ieskatīja par lielu nākotnes mantu dzīves labklājības ziņā. ... Tad arī Brālis Reinis 1865.gadā beigās pirmās iekustināja domas par manis paskolotāņu krievu valodā, uzņemdamies gadāt galvenā kārtā līdzekļus arī no sevis, lai gan pats vēl bija tikai jauns pelnītājs ... 6.janvārī 1866.gadā ar piebaldzēnu tā laika krunķu svārkēm mugurā iestājos Vecpiebalgas draudzes skolas krievu valodas klasē."

M.Kaudzīte. Tālās un tuvās atmiņas par sevi pašu.

"1867. gada beigās un manā otrā skolas gadā jaunām parastvaldēm viņu darbu sākumā bija nosprausts dibināt Vecpiebalgas pagastā pirmam galam divas pagastskolas, un vienai no tām ... iecelts es par skolotāju ... Saprotams, ka man tālīņ bija jāsāk domāt uz ekuāmenu un Reinim arī, jo viņš bija iecelts līdzā pie manis par skolotāju".

M.Kaudzīte. Tālās un tuvās atmiņas par sevi pašu.

"Par trešo no trim iemīļot un nodarbibām esmu atzinis viennozīmīgu mācīšanu skolā. Nezinu, no kā tas bija atšķiras cēlies man prātā, ka jau, kamēr skolu dzīves un darba nemaz vēl nezinu, ne vien turēju visus skolotājus augstā cieņā, bet arī tā kā slepen domāju, kaut varētu par tādu tikt, pats pavisam neticēdams, ka tas spēc notikt. Un par brīnumu tas tomēr tika un notika, ir pašas nemaz nedomājot, nemaz nemeklējot un pat nemaz nezinot."

M.Kaudzīte. Tālās un tuvās atmiņas par sevi pašu.

"Kaibēnskolas ola jau sen bija atzīta par mazu un neertu tālām bērnu skaitam, kas sniedzās dažz gadu pat līdz sīntam, tāpēc tika prātots izlabūt zemi lielceļa malā un celt tur jaunu skolu. Baidzot tas arī izdevās ... So pūves darbu izdarīja divās va arēs (1881.-1882.) un uz jauno skolu, nosauktu Ogrēnskolu, pārcēlāmies šā pēdējā gada rudenī un varējām priecēties par to ērtību, kāda tur atvērās pēc četrpadsmit gadu ilgas darbības sauri saspiestās telpās, kas turklāt arī nebija pavisam ierīkotas skolas vajadzībām".

M. Kaudzīte. Tālās un tuvās atmiņas par sevi pašu.

"Par romānā ("Mērnīku laiki") visai spilgti, plastiski un interesanti attēlotiem krogus skatiem J.Ozols zināja paskaidrot, ka Reinis Kaudzīte dienām ilgi uzturējies ne visai tālajā Nūgalu krogū, tur vērodams un uzrakstīdams vai stāzīmēdams redzēto un dzirdēto".

P.Blaus. Patekļi ap "Mērnīku laikiem"

"Gandrīz vienā laikā ar Krānvalda nozusanu un Pumpura, daktera Jurjāna, kā arī vēlāko Pilsātnieka aiziešanu no Vecpiebalgas izīra arī tas jau ap 1870.gadu iedibinātais literārisko vakaru pulciņš "Kīrpis" un netika vairs atjaunojies. ... Nu, būdami ar brāli palīkūši vientulībā, nodarbojamies ar rakstniecību, cik vien atlika brīva laika ... kopā ar brāli ... iesākām darboties vidu vidiem pie "Mērnīku laikiem" ... So darbu galīgi pabeiguši un nodevuši apgādībā, izceļojām 1879.gada va arā pa Pleskavu, Tērbatu, Petrogradu, Rēveli, Pērnavu un atpakaļ".

M.Kaudzīte. Tālās un tuvās atmiņas par sevi pašu.

"Kekam viņš nav bijis tik tuvs un dārgs un ar tik daudz atmiņām piecināms kā man ... Kāds mīlu atīņ bagātums no vairāk nekā pus-simts gadiem, kur jauno pašas bērnbības esmu juties savādi vilkts un saistīts pie viņa vairāk nekā pie cita kaut kura cilvēka tanī ziņā. Esam kopā redzējusi atāustam blāzmainu tautas atdzimšanas rītu; esam kopā taisījušies uz skolotāju amatu un gadu gadiem kopā strādājuši pie jaunās paudzes; esam kopā pelnījušies un ar pilnu pārtīxīxī abpusēju uzlāvību visu peļņu kopā ilgi turējuši, neskatoties uz to, vai abi spēj pelnīt visur un vienādi; esam nobraukuši un nostāigājuši kopā ne mazāk par sešpadsmit tūkstošu verstīm, daudz ko

redzēdami; esam stādījuši simtiem kokus un kopusi mājas; esam pierakstījuši baķu baķiem papīru; esam gan šķīrusies, gan vienojušies".

M.Kaudzīte. Atņinas par brāli
Reini

"Ar otro no manām trim milākām mīžā nodarbībām zīmju rakstniecību. ... Skolā būdams, mācījos gan visu cik spēdams, bet visvairāk prāts nesis uz rakstu darbiem. ... Jau tajos pašos skolas gados sāku šo to iesūtīt Braunsveiga "Draugam un Biedrim" un Leitāna "Mājas Viesim", kas arī pa daļai iznāca. Skolā būdams, pārtulkoju jau arī no kādas vecas krievu lasāmās grāmatas sarunu "Kur ir laime ko vēlāk K.Stālberģis izdeva grāmatiņā un ko daži rakstu pesinēji patur joprojām cieņā. Vairāku gadu skolas laika tulkojumu palika rokkrastos, starp tiem Permontova "Mūsu laika varonis". Un no tā laika viscauri mīļam rakstniecība un grāmatas pilde otru ideālo daļu no manas dzīves".

M.Kaudzīte. Tālās un tuvās stāstas par sevi pašu.

"Dzīvoju gan jau dažas dienas pa mīžu ... bet domāa atrodos aizlidojis ik pa brīdim un pat pats pavisam nodot uz tām mīžām vietām, kur nesen esmu piedzīvojis daudz, daudz prieka un tik daudz godinājumu".

No M.Kaudzītes 1925.g. 23.februāra vēstules Ēsam Līra-
zaines ģimnāzijas skolotājam F.Skaidrajam.

"Kaudzītes Matiss darbojies dažādās nozarēs, tomēr vislielākā vērtība ir viņa lielajam romanam "Mērnieku laiki", kuru tas sarakstījis kopā ar savu vecāko brāli Reini un kura uzskatāms par latvju kausas literatūras stūra akmeni, kura vērtības ziņā var salīdzināt ar Gogoļa "Mirušajām dvēselēm" vai Alekša Kivi "Sēptiņiem brāļiem"

M.Pukītss. Kaudzītes Matiss.

"Un es ... domāju, sēžot pie līdus norasināta slapjā loga par aicinājuma grūto maizi, par laudam, kas mīl savus māksliniekus, ziņā par viņiem visu un uzceļ pieaugušus ne tikai laukumos un kapsētās, bet arī tajās liktenīgajās vietās, kur viņiem bija lemts nokrist".

Jons Druce - pēc brāļu Kaudzīšu muzej
apmeklējuma

"Viņi katrā ziņā bija aporinojami, tie divi brāļi. Viņi bijuši rakstnieki, apgalotāji, rakstnieki tautā gājēji. Savā darbībā viņi apvienojuši visu - sākot ar alfabēta mācīšanu un beidzot ar nacionālās literatūras velodas pamatu izstrādāšanu, piedalījušies politiskos cīņos un savā ziemeļu zemē stādījuši dienvienu ābeles ... No visa tā, kas redzēts, viņi bija izstrādājuši savu noteiktu godīga lauku inteliģenta likumu kodeksu, un, reiz to pieņēmuši, brāļi turējušies pie tā ar neticamu precizitāti."

Jons Druce. Sarkana akmeņa.

"Kad "Mērnieku laiku" jaunais iespiedums tika patavs un nonāca lasītāju rokās, visiem viņš kļuva redzams, ka Brencēna ilustrācijas organiski ieaugušas tekstā. Romāns nu tika daudz skatāmāks, plastiskāks, konkrētāks. Kas var tagad, piemēram, svauktu iedomāties citādu, nekā Brencēns to ir parādījis? Kas ķenci savā fantāzijā gan gribēs savādāku. Tāpat ir ar Teni, Pāvulu, Pietuka Krustiņi un citiem. Tā nu Brencēnu var nosaukt gandrīz vai par šā romāna līdzautoru!" K.Miesniņš. Mana dzīves un darbs mākslā.

"Kalna Kaibēni ... Kierīgi un klusi tagad šalc ābeles, stāstīdamas per tiem laikiem, kad divi brāļi kā spēdami un praždami deva visu, kas viņiem bija, savai dzimtajai pusei, savai tautai".

B.Saulītis. Kalna Kaibēnos

"Man jāseka par sevi, ka pat no mazotnes ... esmu juties vilkts pie trim varēu ~~kurkt~~ sacīt - vienādā mērā mīļā nodarbībām ... Kā pirmo no tām varu nosaukt ... dārzkopību un vispāri koku stādīšanu un audzēšanu ... Tāpēc Kalna māja, kas pirms piecdesmit gadiem atradās klajā augstumā, ir ietērpta tagad vispusīgi dārza un citu koku kuplumā, tāpat Ogrēnskola ... Īpaši tagadējā Kalna Kaibēnu mājas dārzā ir ieguldīta liela daļa no manas dzīvības mīlestības, un viņa labad arī mana dzīvība ir man labu tiesu mīļāka un dārgāka nekā būtu bez viņa... Koki ... ir kā mīļi laika biedri, dzīvodami līdz gan priekš un laimībā, gan reizēs un nopūtās".

M.Kaudzīte. Tālās un tuvās atmiņas par sevi pašu

Brūklēnājs

Rozes sen jau novītušas,
Nav no rudens saudzētas,
Isu brīdi ziedējušas,
Grūti grūti audzētas.

Nekoņķts klusā meža malā
Brūklēnājs aug vienumaļš,
Vasarā vai ziemas salā
Viņš arvienu jauns un zaļš.

"Tēic - ar kādu prieku vari
Zaļot vientul's, brūklēnāj?
Kam tu it kā rozēs arī
Zaļošānu neatstāj?

Pastāvīgi zaļot raugu
Nenoskēstai vajdzībai:
Kapa vainagam es augu
Dažai rožu kopējai.

M.Kaudzīte

Kaspara meitas un Keņča dēla pēcteči ... arī sēdēja Alauksta ezera krastā un noraudzījās, kā uz estrādes aktieri ataino viņu vecvec... vecāku dzīvi ... Visi zinām, kā risinājies piebaldzēnu likteni "Mērnīeku laikos" ... Visu iepriekš smalki zinādami, tūkstoš cilvēku pulkā tomēr izjutām kaut ko no tā, ko grieķi sauca par katarsi, šķīstīšanu. Izjutām liela mākslas darba vispārinājuma spēku, kas pie simt gadiem nezaudē ne nieka".

M. Birze. Kaspara meitas un Keņča dēla pēcteči ...

"Slātaviešu runas vīri jeb valsts vietnieki sēdēja valsts nama priekšistabā pipēdami, runādami un gaidīdami, kad aicinās uz sēdi. Tagad viņiem bij daudz jauna, ko dzirdēt un ko gaidīt, jo pats istais mērnieks - Feldhauzens - bij atnācis un un Slātavā kādā muižas mājā ietaisījies uz dzīvi. Tikpat Slātava kā Čangaliens - abas valstis gaidīja, andrīz elpu apturējušas, ko kuram īsti nesīs tie daudzinātie un gaidītie "mērnieku laiki".

Kaudzītes R. un M.
Mērnieku laiki

"Kencis domāja, ka "kukulis" būšot jānoliek klēti vai pagrabā, bet mērnieks, kurš jau atkal bij iznācis taisnī pretī, lika piebraukt pie valsts jeb tiesas nama un pats iegāja iekšā - varbūt, kā Kencis domāja, izsūtīt kādu pretī, lai saņem dāvanas, bet, par nelaimi, ieraudzījis ērgli uz durvīm, tālīn šastinga aiz bailēm un izsaucās "Nudien, būs atkal tāpat kā viņš pilsētā!"

Iznāca gan patiesi saņēmeji, bet vien ne tādi, kādus Kencis pirmā galā bij gaidījis, proti: valsts valdība, darbinieki un arī pats mērnieks ... Bez nekādas izskaidrošanas un vainas rādīšanas Kencis pavēlēja nāģerbties un iet cietumā iekšā, ko viņš arī darīja, nemaz nepretodamies.

... Kenča pušelnieks Pavuls ... nepadevās vis tik mierīgi kā viņš, bet turējās pretī visvairāk vārdos un drusku arī ~~xx~~ rokām, kad darbinieki viņu veda un bīdīja iekšā".

Kaudzītes R. un M.
Mērnieku laiki

"Jā, naudu, naudu", Prātnieks sacīja, "tā ir pirmā un lielākā lieta, ja grib ko panākt, jo bez tās nav nekas izdarāms". ... Pats viņš pa mērnieku laiku ieradumam nemitējās kuplī dzīvot un, kad bij jāiepērk māja, tad saradās tik daudz parādu prasītāju, ka tikko nebija māja pavisam jāatļaiž ... Kaut gan tie, kurus Prātnieks bij mērnieku laikos apkrāpis, vai nu izvildams viņiem naudu vai pārgrozīdams ar naudu robežas, cerēja un gaidīja, ka nāks drīz pār viņu kāds īpašs dieva sods, tad tomēr tas nenotika vis, bet lāsti - grūti rūgti lāsti bira uz Prātnieku bez mitēšanās".

Kaudzītes R. un M.
Mērnieku laiki

"Oļņiete, kad bij aizgājējus ar acīm slepen pavadījusi, iegāja iekšā un teica uz Oļņi, kurš sēdēja vēl tai pašā vietā un tāpat kā pirmāk, rokas klēpi krustām salicis un galvu nodūris: "Nu reiz ir tā posta suga atkal no mājas laukā, lai nu kā! prāts palika tālīn kā atļaižs".

Man nav nekāda priekš nedz par viņu aiziešanu nedz par to iemantoto māju, Oļņš nopūsdamies atbildēja. "Es būtu daudz labāk ar mieru, kad viņi nāktu atpakaļ un dzīvotu pašī tur, lai paliek viss kā ~~xxx~~ bijis".

Kaudzītes R. un M.
Mērnieku laiki

"Irbēnos bija pavisam divi saimnieki, bet viņu ēkas stāvēja labu gabaliņu vienas no otrām, tā ka bija gandrīz jēdomā, ka ir īpaši divi ciemati... Kamēr Olinš nebija precējies, tikām viņam bij viena pati dzīvojamā istaba; aiz tās tad nāca "dāmu istaba" un otrā galā pieliekamais kambaris... Kad Olinš apprecējās, tad sieva uzstāja, lai pielaižot no "dāmu istabas" vēl vienu dzīvojamo istabīņu klāt, jo tā esot visiem lielmaņiem. Pēdīgi pierunāja vēl, lai pārsītot lielo istabu garām pušu, jo viņas tēvam arī esot trīs istabas. Tātad Olinam bija jau tolaiku - paldies viņa lielmaņīgai sievai - māja tā iedalīta kā tagad gandrīz visiem slātaviešiem, kuri taisa savus dzīvokļus gluži pēc bezdelīgu arhitektūras likumiem: jo tur nedrīkt būt nevienam kāds logs vai durvis citā vietā nekā otram".

Kaudzītes R. un M. Mērnīeku laiki

T e n i s

No mē auguma viņš bija vidējs un sīks vīriņš, kādus četrdesmit piecus gadus vecs. Bērnda tam bija no valģiem glīti nodzīta, bet pakakle atstāta pilna; mugurā zilgani šķērāti svārkī ar pogām, caur ko viņš bija pazīstams slātaviešos tālīn un bez vārda par "malēnieki", jo slātavieši tad valkāja vēl no vienas vietas krunkotus, garus svārkus ar āķiem, kādēļ viņi izskatījās tīri kā kāda garīga ordeņa jeb mūku biedrības brālī. Galvā tam atnācējam bija pelēka cepure ar atliktām, priekšā šasienamām austām un spīdīgu nagu; kājās zēbaki, kuriem pie vienas oss karājās sīksniņa uz divi gali, ar ko mēdz sasiet abus zēbakus kopā un pakārt vadzi, kad nomauc.

Kaudzītes R. un M. Mērnīeku laiki

"Irbēnu ienācējiem Gaitiņiem bija jau notecējušas vairāk nekā divas gadu desmitas šai vietā dzīvojot, un pa to laiku arī piedzīvotas un pārleistas dažādas dienas. Spēka jeb pusmūža cilvēki bija stipri novecojuši un toreizējie bērni pieauguši par spēka cilvēkiem. Pie lielākas rocības Gaitiņi nebija nākuši, bet sūri grūti tik dienišķu pārtiku nopelnījuši... Oliniete raudzīja ikkatru, kuru vien šastāpa pārlicināt, ka Gaitiņiem nebijis vis jāaiziet viņu dāļ, bet kungs izdzinis tos aiz savas pašas un visiem zināmās viltības vainas... Olinietei ļoti gribējās noiet un aplūkot savu jaunīemantoto māju... Kaut gan ne gluži bez šausalām iegājusi, Oliniete atrada visu citādi, nekā bij domājusi, jo vakar krēsla spīdēja pa gaišiem lodziņiem vēl mīlīgi iekšā, apgeismodama diezgan šo kluso mājiņu. Ne tik vien logi, bet arī sienas, durvis un slietņi bij nomazgāti un noberzti uz to spodrāko; gar sienmalām stāvēja vēl daži glīti solīni, kāds krēslīnš un augstāk dažas rindas vadžu. Logu rūtis bija vēselas līdz pēdējai, un uz viena loga stāvēja saliktas rindā visas mājas atslēgas".

Kaudzītes R. un M. Mērnīeku laiki

P i e t u k a K r u s t i ņ š

"Tomēr, kungi, nepievilaties domādami, alzo, ka es meklēju goda se ne sev, ne sev, bet savai tautai! Maas gods ir tautas gods, mana slava - tautas slava un atkal otrādi. Es rakstu incognito, apakš sveša vārda jeb pseidonima un savam istam vārdam lieku atskanēt tie pašos svarīgākajos gadījumos un nenovēršamās vajadzībās, kur man nākas izšķirt sarežģītas tautas lietas un polemikas konfliktus gandrīz, tā sakot, ar savu vrdū vien. Jūs, cienīgi kungi, varbūt vēl nezīnāt un jautājat cits citu pilni brīnošanās un ziņkārības, kas te ir par autoru, kurš parakstās ar "XX", "Spērdoni" un vēl citādi. Tagad... lai ir atļauts man pašam... visus tos pieminētos rakstniekus... saukt pie viena pasa istā vārda, alzo, par Pietuka Krustiņu".

R. un M. Kaudzītes. Mērnīeku laiki

Š v a u k s t s

"Pie dziedātājiem ienāca pa britiņu ērgelu ~~korī~~ kori Švauksts ar neganti šikstošiem zābakiem, sarkano šalli ap kaklu virs svārkiem, lielu vecu gardibeni uz rokas, mazu celnieka somiņu pie sāniem un baltiem cimdiem rokā, virs kuriem bij samaucis daudz gredzenu ... Vēlāk dažs viņu redzējis kaut kur par bodes puisi vai citur par sētes epkopēju, tad pie kādiem līnu tirgotājiem par svaru puisi, kur izlikās allaž par līnu zārtētāju jeb brākeri un runā turējās saviem kungiem visur līdz, sacīdams: "Uns kan zahlen mehr preis wi andere, darum das wir ... e ... me ... liferējam preci selber akuret direkt uz auslandi un umkoster ist fir uns ... ma ... pavisam štrunt! Zehn tausend rubel, so oder so - wi spitschk."

Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki

P ā v u l s un K e n c i s

"Lūk, mans pušnieks Kencis lai kauj, tam viss pārlietu viegli mirst, - tā kāds čangalietis, kuru citi sauca par Pāvulu, sacīja un rādīja uz kādu citu čangalieti, kam bij tik plāns un plats deguns, ka, ja ugnai turēja otrā pusē, tad spīdēja kaisma cauri. Tas, patlaban no stoikas nākdams, izkoda bulkaļi līdz pāri pusei tādu kā pakava vietu un tad, pilnu muti ēzdams, atbildēja: "Lai tik dod šurp, tad redzēs, ka kājasnospīrinās".

"Nu, tad vajaga vēlē mans pušnieka Pāvula," Kencis cieti sacīja. "No mums, kas še esam, netiek viņam neviens līdz: viens pats viņš ceļ baļķi uz ragavām augšā".

Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki

"Tūlī dzirdēja ~~kur~~ sitam arī stadula otrā galā aiz Pāvula ratiem, un Kencis dzirdēja Pāvulu iekliedzami. Lai gan Kencim pašam sīta vienādi pa pakausi, tomēr viņš kiedza cik spēdams: "Pāvul, glāb tik mucīņu, lai neizsit spundes!" ... "Nu, bez kaušanās jau pasaulē nevar pastāvēt!" Kencis sacīja cepures meklēdams un savu plāno degunu, kurš bija nošists šķībī, kā vāja rādītāju taisni uzgrozīdams. Tad sāka spriest, ka par naidu neesot nekāda vaina, tik dusmu nevajagot turēt - kas noticis, tam vajagot būt uz vietas nobeigtam, jo vai tādēļ, ka izkāvušies, nevarot atkal mīlestībā dzīvot? ... Kad zirgi bija sajūgti un visi aitiesī palaisti, tad vēl sagāja un nokodināja cite citam, lai nestāstot tālāk, kas noticis un par ļaunu lai neviens nenemot, jo dažādi pasaulē izdodoties. "Dievs, lai pasarg' no tāda trakuma, ja, mērnieku ~~laxx~~ laikiem nākot, mēs ar naidu šķirtos!" Kencis sacīja".

Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki

"Kencis noslēpēja svārku stūrī birstošās prieka asaras un gāja pār pakalmu uz Pāvula māju. Pāvuls saņēma Kenci ar lielu prieku kā pazuduso dēlu, izdzina sievu no gultas, lai gulot, kur gribot, un ieguldīja Kenci viņas vietā sevī līdzās, salika rokas viens otram apakš galvām un, tā saskāvušies gulēja kā salaulāti. Per meitas vīra ciet sirdību dusmodamies, sāka abi runāt un spriest čukstošā balsī, ka Kencis vajagot precēties trešo reizi, jo tādēļ vien meitas vīrs viņu ~~niecīn~~ tā niecinot, ka neesot pašam savas sievas, kur pieiet un paglābties, jo kas tad būtu bijis jābēdājas par durvju aiztaisīšanu. Viens pats esot palicis kā balodis - kurš gan tādu aizstāvēšot?"

Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki

"Kencis, būdams atraitnis uz otru lāgu, bij ienēmis vecākai meitai iegātni un atdevis tam saimnieka vārdu, gribēdams nākt pie vieglām dienām, bet izdevās pavisam otrādi. Meitas vīrs ... unjaunais saimnieks bij ciets cilvēks, kurš nopēma Kencim ar reizi vienas tiesības, visas brīvības un arī visas ienākšanas, pazemodams pašu no patvaļīga saimnieka ~~par~~ līdz atņemšanai kalpa vecītim un vēl zemāk, jo kaļķem tik jel sava norunāta alga, bet Kencim - nekas ... Kādreiz Kencis ... iedomājās noglabāt no pēdējās rijas kādu sieciņu mīotu un nonest apkūlībām uz krogu, jo no saimnieka nebija dzeramās naudas ko paldīt. kaut gan Kencis darīja visu ļoti maigi un apdomīgi, iziedams no mājas tik vakara krēslā, tad tomēr viņa darbs un cels bija pamanīts un saprasts ... Ap pusnakti pārnākdams, viņa tuvoja mājai ar bailību un nemierīgu ridi, it kā jau patiesi noziedznieks. Pie durvīm piegājis, viņš strādā tās no iekšas cieti aiztaisītas. Sāka pieklauvēt un saukt, lai atstārot, bet no iekšas atskanēja atbilde: lai ejot un gulot vien turpat uz miežu kules. Kencis pazina tālīn meitas vīra un saimnieka skarbo balsi ... Pašai šai bēdu ridi viņam iesitās prātā jauka un īsts padoms - iet pie Pāvula, pie sava dārgā Pāvula, kuru bija atgriezis no grēkiem Slātavas cietumā".

Audzītes R. un M. Mērnieku laiki

K a s p a r s

"Trosie, kuru ziedi ir neievērojami vai arī pavisam nenomanāmi, ir tie, kuri ar ticību neļepojas, bet darbus dara ... Pie šiem tresiem, kas augļus nos no nekrāšņiem un niecīgiem ziediem, cišos es piederēt - nevis kā liels tuvāku mīlētājs un labdarītājs, bet bīdāms, lai mani ziedi nebūtu par maniem niecīgiem augļiem lielāki turpretī - ja iespējams - mazāki".

L i e n a

"Viņa bija skaista slauka meita ar tumsbrūniem matiem un acīm, jaukākos dzīvības gados jeb viskrāšņākā ziedonā. Laipnība, līdzcietība ja un jauka dzīvības prieks ziedēja kupli viņas vaigā. Smaidī uz viņas lūpām bija tik skaisti kā rīta blāzma pie debesīm ... Cau savu brīvo, drošo un jautro izturēšanos viņa nebija nekur sveša, bet tika uzlākota visur kā par mājas bērnu. Kur vien Liēna parādījās, tur skumjas bēga kā nakts no dienas: viņas acis apskaidroja aptumšotus vaigus, viņas sirds sasildīja izdzisušas krūtis, un viņas valoda modināja atbalsis arī pašā sūsnēs".

Audzītes R. un M. Mērnieku laiki

"MĒRNIĒKU LAIKIEM" SACĪS OTRAIS GADSIMTS

1879.gada 7.novembrī laikraksta "Balss" sludinājumu daļā lasāms: "Manā apgādienu tīkko ianāca "Mērnieku laiki" trešā (beidzamā) burtnīce. Maksā 80 kap.". Sludinājumu, kurā vēl minēts, ka iznākusi Otilijas Krainas joku luga "Kā tu man, tā es tev!", parakstījis pazīstamais grāmatizdevējs Jeļgavā Heinrihs Alunāns (1835-1904), dzejnieka Jura Alunāna brālis), kurš tolaik aktīvi darbojās latviešu grāmatniecībā.

Laiku pa laikam gan "Balss", gan arī citos latviešu laikrakstos parādījušies sludinājumi par jauniznākušām grāmatām. Par "Mērnieku laikiem" pat vairāki. No tiem puslīdz droši varam secināt, ka "Mērnieku laiku" pirmā daļa iznākusi 1879.gada maijā, otrā - jūlijā, trešā - novembrī.

Kā vēlāk kļuva zināms, tad H.Alunāns no jaunā origināldarba daudz neko nav cērējis. Kā autori, brāļi Rainis un Matīss Kaudzītes, vēl gribējuši iespriešanas laikā kaut ko labot, tas izdevējam licies gluži lieki un nevajadzīgi, tāpēc viņš autoriem vēstulē raksta: "...vis Jūsu romāns no kāda liela svāra nāv, tu ticēti droši. Jums nevajadzētu tik varen godkārtīgiem būt. Jūs varat četras vai piecas reizes "Mērnieku laikus" likt pārdrukāt, tad tomēr no tiem nekā varenš neiznāks". (Kaudzītes Matīss. Atmiņas no tautiskā laikmeta, II, 1924, 324 - 325 lpp.)

Arī pirmie rakstītāji, kuru recenzijas parādījās laikrakstos, nesas skatīja jaunā origināldarba (to lauk latviešu velodā vairums prozas darbu bija tulkojumi un pakaldarinājumi) isto vērtību un likās, pat nenojauta, kāda nozīme tam būs latviešu tautas dzīvē un kultūras laukā. Gluži nevilus viņu spriedumos iezogas pretrunas, vai arī visā uzmanība tiek vēlta jautājumam, kas šis izdevums literārais darbs ir: romāns vai stāsts? Izdevējs, iespējams, lai vairāk piesaistītu lasītāju uzmanību, bija "Mērnieku laikiem" licis uzrakstīt romāns. Paši autori gan skaidroja, ka viņi savu darbu uzlūkojot par stāstu. Šobrīd varam teikt, ka H.Alunāns, nosaucot par "Mērnieku laikus" par romānu, ir izdevies rīkoties tālredzīgi, jo literatūrvēsturieki jau sen atzinuši, ka tāds žanriskais apzīmējums "Mērnieku laikiem" ir isti vietā. Zīmīgi gan, ka, sākot ar otro izdevumu (1891), visos turpmākajos tie dēvēti par stāstu.

Jau drīz vien pēc iznākšanas "Mērnieku laiki" gūst ievēriību sabiedrībā. Grāmatā ceļojusi no lasītāja pie lasītāja. Pats Kaudzītes Matīss arī stāsta, ka "Mērnieku laikiem" lasītāju bijis daudz, lai ne gluži tik daudz tie virkti. Varētu likties, ka, nevērojot recenzijās sastāpamo neizpratni un nepilnītos pāmetumus, autori par savu darbu, ka viņi veitījuši vairākus gadus (pats uzrakstīšanas process ildzis no 1876.gada 2. septembra līdz 1879.gada 18. martam), ieguvuši tautas atzinību un līdz ar to piedzīvojuši gandarījumu. Tomēr autoriem nācīs pieredzēt arī ne mazums nepatīkamu brīžu. Izplatījušās dažādas runas, kurās izteiktas saubas, vai brāļi Kaudzīši maz ir "Mērnieku laiku" istie autori. Šīs saubām ar laiku rodas dažādi argumenti. Sāk meklēt arī tos, kuri tad isti varētu būt sarakstījuši "Mērnieku laikus". Ar viens no iespējamajiem "Mērnieku laiku" autoriem vai vismaz ierosinātājs tiek minēts Kronvaldu Atis (1837 - 1875), otrs - kā manuskripta aizsācējs vai arī daļēji uzrakstītājs Jēkabs Zvaigznīte (1833 - 1867).

Kad literāts R.Klaustiņš (1875-1962) sagatavoja plašāku apceri par "Mērnieku laikiem", viņš griezās pie Kaudzītes Matīsa ar vairākiem jautājumiem par romāna tapšanu, skardams ar dzirdētās runas, ka brāļi nemaz neesot romāna istie autori. Sajā sakarā abi brāļi sniedza paskaidrojumu par "Mērnieku laiku" rašanos. (Publicēts: R.Klaustiņš.

Mērnieku laiki. R., 1909, 109. - 113. lpp.). Paskaidrojumā, kas datēts ar 1909.gada 8.janvāri un kuru parakstījuši Kaudzītes Reinis un Matīss, sniegta pirmā plašākā ziņa par "Mērnieku laiku" ierosmes avotiem, manuskripta uzrakstīšanas gaitu, kā arī par abu brāļu ieguldījumu. Rakstot tieši par dzirdētajām baumām, ka viņi nepāvisam neesot "Mērnieku laiku" autori, brāji Kaudzītes atzvēr:

"Tomēr, kad šīs pēdējās nepatiesās tenkas nerādās rīmties, bet turpinās joprojām, un kad vēlākos laikos šādas melēas var pat vēl pieaugt un celt vairāk neskaidrības, tad turam par vajadzīgu pienākumu celt gaismā to, kas var atraidīt nepatiesību, lai gan tā nav ne ar ko rādīta, bet vien tikai dzirdēta."

Šajā pašā paskaidrojumā rakstnieki pastāsta par saglabāto "Mērnieku laiku" manuskriptu un paši arī uzsver to, ka "Mērnieku laiki" ir viņu kopdarbs, jo:

"Tur nevar nekā šķirt nedz dalīt. Nopelns (ja tur kāds atrodams) vai pārmetumi (kad tie pelnīti) pieder mums abiem vienlīdzīgi. Paši mēs tur nekā nevaram izdalīt, un neizdalīs cits arī neviens. Šāpaliek mierā tikai ar to, kad atceramies, kā strādājām: kopā apspriedām stāsta gājumu, personas un to raksturus, kā arī personu darbību, bet Matīss pašrocīgi rakstīja; pēc tam, pa nodaļai cauri lasot, atradām vietas, kur kas pārrozāms, labojams vai papildināms, kas vai nu tūlī, vai vēlāk tiks izdarīts."

Tomēr arī turpmāk ir mēģināts nošķirt katra brāļa veikumu, kā arī cīlāts jautājums par istajiem "Mērnieku laiku" autoriem.

Kad divdesmitajos gados parādās katra brāļa atsevišķi sarakstītu plašāku prozas darbu publicējumi (Kaudzītes Matīsa "Jaunie mērnieku laiki" (1924-1927) un Kaudzītes Reiņa "Izjurieši" (1928), tad daudzos ~~nos~~ rakstos pavid pilnīgi nepamatots pieņēmums, ka abu brāļu kopdarbā vērtīgāko ieguldījumu devis Kaudzītes Reinis.

Viens no pēdējiem plašākiem publicējumiem, kur pausti uzskati par Jēkabu Zvaigznīti kā "Mērnieku laiku" autoru, laikam gan būs Eduarda Salenieka "Kas ir "Mērnieku laiku" autors? (Baložu mātes stāsta)" ("Krievijas Cīņa", 1928, 1.nov.). Raksts balstīts uz J. Zvaigznītes māsesmeitas Minnas Balodes faktu ziņā nepārbaudīta atmiņu stāstījuma.

Jau drīz vien rodas pretrakti, kuros pamatoti apstrīdēts šis ~~izj~~ "jaunatklājums". Izaikās arī Roberts Eidemānis ("Teika", "Krievijas Cīņa", 1929, 23. febr.), pastāstīdams no sava tēva Pētera Eidemāņa dzirdēto, kurš pagājušā gadsimta septiņdesmitajos gados mācījies Vecpiebalgas draudzes skolā pie Kronvaldu Ate. R. Eidemānis norāda, ka draudzesskolas skolēniem bijis zināms par brāļu Kaudzišu strādāšanu pie kāda lielāka darba. Protams, nav konkrētu faktu, kas apliecinātu, ka tie bijuši "Mērnieku laiki".

Ir publicētas vairāku laikabiedru atmiņas, kurās diezgan plaši runāts par prototipiem.

Visnoteiktāk (A. Austrinš, A. Avens, P. Cimdīnš u.c.) prototipi sa-
skatīti Fietuka Krustiņam, Švaukstam un Dreķbergim. Tie ir piebal-
dzēni, kas tajos gados ar savām izdarībām un rakstura īpašībām ie-
guvuši vispārēju ievēribu un tāpēc bijuši labi pazīstami un zināmi
arī brāļiem Kaudzītēm. Pēc romāna iznākšanas arī šie prototipi vis-
aktīvāk attīstījuši pretsparu, kā jau nu viņi pratuši. Acīm redzot
ne viens vien likās aizvainots, ka rakstnieki viņu ielikusi savā
romānā un, pats galvenais, izsmējuši, parādot visai pasaulei viņu
komiskās īpašības un izdarības. Bet prototipi atradās ne tikai au-
toru tuvākajā apkārtnē: Vecpiebalgā un Jaunpiebalgā. To "izplatība"
bija daudz lielāka. Tā pats Kaudzītes Matīss savās atmiņās stāsta:

"Skolotāju sapulcēs, izrīkojumos, godības un dispāri visur sāka skatīt M. Svauksti, Pietuki, Dreķbergi, Prātniski un Kenči, bet visvairāk gan abi pirmie, kas bija liecība, ka to atradies tajā laikā kā tautā visvairāk. Lika cits citam šo tipu palamas, piemērojot viņu raksturīgākās īpašības. Ar laiku lepojās vai ikkatra draudzē, pat ikkurš pagasts: "Mums ir Svauksts, mums Pietuka Krustinā, mums Dreķbergis". (Atmiņas no tautiskā laikmeta, II, 1924, 324.lpp.)"

Bet Kaudzītes Matīss uzsvēris arī, ka vienīgi Tenis notēlots tieši tāds, kāds dzīvē bijis viņu tēvabrālis Andrievs, bet pārējos tēlos savilkts kopā dažādas īpašības, ko viņi novērojuši pie vairākiem dzīvē redzētiem cilvēkiem. To Kaudzītes Matīss allaž stādījis sarunās ar bibliogrāfu K. Egli. Vēl K. Egls zināja stāstīt, ka "Kaudzītes Matīss, tiekoties ar studentiem, arī norādījis, ka nebūtu lietderīgi meklēt "Mērnieku laiku" prototipus.

Neaplūkojot analītiskāk "Mērnieku laiku" prototipu jautājumu, kā arī neapstājoties pie dažādos rakstos izteiktajām domām un minētajiem faktiem, neapšaubāmi šajā gadījumā saskaramies ar tādu literārās dzīves parādību, ka rakstnieks izveidojis spilgtus raksturus, kas ir individuāli vienreizīgi un arī sociāli vispārināti. Rakstniekiem laimējies radīt literārus tēlus, kuriem ir dziļas saknes cilvēka individuāli sociālajā būtībā.

Andrejs Upīts arī saņēmis vēstules par viņa Jāni Robežnieku (trilogijā "Robežnieki"), kas liecina par līdzīgu lasītāju attieksmi un no tās izrietošu sabiedriski literāru parādību, nonāk pie šādiem secinājumiem:

"Manu Robežnieku Jāni 1905. gada cilvēki sastapās Rīgā, kāds labs paziņa man savā laikā rakstīja no Talsu vai Tukuma apkārtnes un uzlāvēja, ka es tik labi esot aprakstījis viņu pagasta skolotāju. Tautiete Olga Liepiņa manu Jāni bija sastapusī Bostonas latviešu biedrības klubā, kur es patiešām neesmu bijis un nevarēju viņu tur notvert un ielikt savā romānā. Ja mans Jānis tomēr ir manīts, tik dažādās vietās, tad tā ir zīme, ka man palaimējies uztvert vispārīgu raksturīgu laikmeta parādību un iesaistīt viena cilvēka tēlā (tautas rakstniekam akadēmiskim Andrejam Upītim veltītā "Viņas" literārā pēcpastāna", R., 1946, 26.-27.lpp.)."

Šādos gadījumos varam teikt, ka rakstnieks nem no dzīves, un, ietiekdamies cilvēka rakstura dziļākajos slāņos, rada tēlu, kas atgriežas dzīvē un kā sabiedrības loceklis aktīvi līdzdarbojas dažādu dzīves parādību vērtēšanā, it sevišķi tikumisko vērtību noskaidrošanā.

Ilgas mūža jau ir tiem literāriem darbiem, kur vismaz viens tāds tēls, bet "Mērnieku laikos" ir pat vairāki. Tas izskaidro nevien "Mērnieku laiku" ilgā dzīvošanu, bet arī piedzīvojumus. Ticams liekas dažādu laikabiedru atmiņās minētais par aizvainotajiem prototipiem, kuri sākuši izplatīt baumas, ka Kaudzītes nemaz neesot īstie "Mērnieku laiku" autori. Ja nu tā, tad visā šī "Mērnieku laiku" isto autoru meklēšana ir savdabīga un sēgārna reakcija "Mērnieku laiku" autoru nopelniem.

Jāpiemin, ka ir arī citādi izskaidrojumi, kāpēc šīs baumas par brāļiem Kaudzītēm kā "Mērnieku laiku" viltus autoriem radās, pastāvēja un izplatījās. Tie saistīti gan ar privātās dzīves faktiem (Kaudzītes Matīsa ilgi cerētās ligavas Līzes Rātminderes daudzo precinieku straidīšana u.c.), gan arī it kā literāriem apsvērumiem. Šajā sakarā Kaudzītes Matīss pats izteicies, ka daudzi nav varējuši iedomāties un pieļaut, ka vienkārši pagasta skolotāji varētu sarakstīt "Mērnieku laikus", jo tādām darbam viņi esot par maz izglītoti. Kā šaubu pamatojums dažreiz minēts arī konstatējums, ka citi brāļi

Kaudziņu sarakstītie darbi nav līdzvērtīgi "Mērnieku laikiem".

Nav jau īpašas nepieciešamības pierādīt, ka ar šiem faktiem neko nevar noskaidrot, jo pasaules literatūrā sastopamie piemēri liecina, ka mākslinieciskajā jaunradē dokumentos apliecinātajai ierīcībai nepavisam nav noteicošā loma, tāpat ir rakstnieki, kas dzīvo ar vienu spilgtu un nozīmīgu darbu.

Bet nepavisam nav nejaušība, gluži pretēji - daļa likumsakarība, ka brāli Kaudziņus ir "Mērnieku laiku" autori. Priekšnoteikumus tam veido gan ārējie apstākļi, gan ar autora personību saistīti faktori. Vecpiebalgas rosīgā kultūras dzīve pagājušā gadsimta sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados, konkrēti vēsturiskie apstākļi, notikumi sakarā ar zemes mērišanu u.tml. Runājot par pašiem rakstniekiem un jautājot, vai viņi bija spējīgi uzrakstīt tāda veida literāru darbu, kā arī skatot "Mērnieku laikus" kopsakarā ar viņu sa biedriski literāro darbību šai laikā, rodas nepārprotams secinājums, ka **t i k a i un v i e n i g i** brāli Kaudziņus varēja uzrakstīt "Mērnieku laikus". Ir neapstrīdami fakti, kas par to liecina.

Vispirms jau daudz sabiedrisko parādību vērtējums, kuru redzam brāļu Kaudziņu citos tālākajos darbos (Matīsa literatūrkritiskajos rakstos un dzejolos, kā arī Reinga publicistiskajos rakstos), ir pilnīgi adekvāts "Mērnieku laikos" paustajai koncepcijai. Lūk, pazīstamais Kaudziņus Matīsa dzejolis "Tautas mīlestība" (pirmapubl. 1879.g.), kurā aizināts nevis vārds, bet gan darbos apliecināt savu piederību tautai, īpaši tad, kad "kauns un bēdas tautu sploč".

Iedziļinoties Kaudziņus Matīsa literatūrkritiskajos rakstos, nepārprotami nonākam pie konstatējuma, ka no atsevišķām atziņām un pat no ieskicējumiem varēja konstruēt "Mērnieku laiku" estētisko programmu. Vispirms jau pavisam skaidri un mērķtiecīgi "Mērnieku laiku" autori ir gribējuši cilvēkus un notikumus rādīt tā, "kā dzīvo ir, jo "Dzīve negrozās vie pēc rakstiem, bet rakstiem jā grozās pēc dzīves".

Šo domu Kaudziņus Matīss uzsver, polemizējot ar Vensku Edvartu (ist.v. Edvarts Skujenieks, 1855-1897) par dzejas antoloģiju "Smadi un avaras jeb dzeviņa laidiens", ko latviskā rakstniecībā sakrājis Kaudziņus Matīss". Aizstāvēdams savas antoloģijas sastādīšanas principus, Kaudziņus Matīss vienalikus ~~uzskata~~ noraida Vensku Edvarta izteiktos ārmatumus "Mērnieku laikiem", uzsverot: "Ja nu kāds rakstītājs ~~zina~~ gēms redīt skatus iz dzīves, tad pārsprīdē jam jārauga, vai viņš arī ir to parādījis, ko gribējis, cik gaiši un patiesi tas ir izdevies; bet, ka rakstītājam patiesi redīt cilvēkus un skatus, kas spriedējam nepatīk, par to rakstītājs nav sodāms, nedz arī per to, ka viņš nerāda dzīves notikumus tā, kā tam vajadzētu būt, bet tik tā, kā tie ir, lai lasītājam tas pa prātam vai nē" ("Balss", 1880, 24.dec.). Apzināti izvirzot uzdevumu: rādīt patiesi skatus no tautas dzīves, autoriem tālākā darba procesā atklājas, ka īpaši apstākļi - mērnieku laiku notikumi radījuši tautā tādu sevīlpojumu, kurā spilgti atklājas raksturu savdabības. Arī romāna centrā vairāk izvirzās raksturi, kuri aktīvā darbībā un kopsakarā ar apstākļiem atklāj tik dziļus visas sabiedrības dzīves un individuāla būtības slāņus, kas nodrošina ilgu mūžu visam romānam.

Ilza K n o p e

"Lit. un M." 16.11.1975.

3. Pārgājiena sagatavošana

Šī gada vasarai bija iecerēts un sagatavots pārgājiens Austr. Sejānās, bet pēc tam bija paredzēta ekskursija uz Baikālu.

Diemžēl, vairāki puīši no mūsu grupas, kuriem bija attiecīgā pārroju pieredze, nevarēja pārgājienā piedalīties – viens aizgāja dienestā, otrs pārcieta nopietnu operāciju, trešais netika mājas apstākļu dēļ. Doties sarežģītā pārgājienā ar mazpazīstamiem biedriem ir mazliet riskanti, tādēļ vajadzēja izvēlēties par rajonu, kas tehniskā ziņā būtu vienkāršāks, bet tomēr atrastos tuvu Baikālam. Izvēla krita uz L. Harar-Dabanu, kur grupas vadītāja 1979.g. izgāja V grūtību kategorijas maršrutu Vissavienības semināra laikā. Šis maršruts tad arī ir mūsu pārgājiena pamatā.

Pārgājiena dalībnieki visumā gatavojās pēc individuāliem plāniem – gan piedaloties rudenī un pavasarī atpūtas dienu pārgājienos, gan ziemā daudz slēpojot, gan piedaloties sacensībās un semināros, piem. J. Gailāns pavasarī piedalījās ūdenstūristu pārgājienā pa Čeremošu. Maijā notika vairākdienu pārgājiens pa Latviju.

Sagatavošanās periodā sašūvām vienu telti, sagatavojām pārgājienam pagarinātus gumijas zābakus, sadalījām pa dienām un saņēmojam pārtiku.

Lai papildinātu ziņas par pārgājiena rajonu, kas jau bija mūsu reibā, sarakstījamies ar V. Degtjarovu Kišinevā, A. Sibajevu Gorkijā, I. Vainšteini Maskavā. Liels paldies viņiem par kartēm un konsultācijām! Izmantojām arī pieejamo literatūru – grāmatas un žurnālus (sk. pielikumā).

Lai nodrošinātu savlaicīgu nokļūšanu maršruta sākuma punktā, iepriekš pieteicām biļetes uz lidmašīnu Rīga-Irkutska. Ierodoties Irkutskas Avioagentūrā iesniedzām iesniegumu ar lūgumu nodrošināt biļetes atpakaļceļam. Pateicamies šiem dienestiem par pretīmnākšanu!

Grēdas nogāzes uz Baikāla pusi ir ļoti stāvas, bet uz dienvidiem, uz Selengas plašo ieleju ievērojami lēzenākas.

Daudzas Hamar-Dabana upes tek gleznainās kanjonveida ielejās, ir krāšainas un straujas. Brasli kļūst bīstami jūlijā un augustā, kad ir biežas un spēcīgas lietus gāzes un ūdens līmenis upēs strauji kāpj. Lielākās upes pārgājiena rajonā: Spežnaja, Utulika, Hara-Murino.

Par cik pārgājiena noris kalnu-taigas rajonā, tad, traversējot grēdu, nokāpjot uz grēdas, kurināmā sagāde īpašas problēmas nerada. Pa lēzenākajām nogāzēm var noiet līdz meža robežai, bet ūdens gan bieži vien ir tikai dziļi lejā, it īpaši sausā laikā.

Pēdējos 10 gados Hamar-Dabans tūristu vidū kļuvis visai populārs. Daļēji tas izskaidrojams ar to, ka šeit var veikt IV - V grūtību kategorijas kājnieku, slēpotāju, ūdenstūristu pārgājienus. To sekmē arī ērtā satiksme.

Mēs Hamar-Dabanu sevam pārgājienam izvēlējamies vairāku iemeslu dēļ:

- 1) neviens, izņemot grupas vadītāju nebija bijis ne šajos kalnos, ne pie Baikāla;
- 2) ērta satiksme ar pārgājiena sākuma un beigu posmiem;
- 3) Hamar-Dabans mūs saistīja ar lielo šķēršļu dažādību: straujas upes, grūti izejama taiga bez takām, purvaini plato, stāvas nogāzes un krasa augstumu maiņa; uzskatījām, ka tas viss nodrošina gan interesantu pārgājienu, gan pārgājiena dalībnieku meistarības paaugstināšanu;
- 4) kalnu rajons mūsu maršrutā ir neapdzīvots;
- 5) mūs saistīja arī tas, ka izvēlētajā maršrutā iespējams grēdas traverss, ko reti izmanto kājnieku tūristi;
- 6) pa mūsu maršruta pavadīenu nebija gājāsi vēl neviena mūsu republikas tūristu grupa.

Irkutskas ports. Par ērtāko satiksmes līdzekli jāuzskata lidmašīna Rīga - Irkutskā. 10 stundas ceļš un jau Irkutskā (ja nav kavēšanās ceļā māgļas vai citu iemeslu dēļ). Pargājiena rajons nav tuvumā. Atkrit pārbrucieni no lielsauks uz lielsauku un smago somu transportēšana lidojot caur Maskavu. No Irkutskas pa Sibīrijas dzelzceļa magistrali kalnu virzienā (uz Sūdjanku, Olenok, Kuzņiem, Čitu, Vladivostoku) diezgan bieži kursē vilcieni, tikai jāņem vērā, ka tie nepastājas vienā stacijā un parasti ir pārpiloti.

No Irkutskas uz Sūdjanku iet arī autobusi. Sākot ar Sūdjanku, visi stacijas apredas tieši kalnu tuvumā (1-2 dienu ceļmā).

Bez tam, ja ir daudz brīva laiks, no Rīgas līdz Maskavai un no Maskavas līdz Irkutskai, Sūdjankai vai Baikālskai - atskribā no tā, tur sākas māršruta aktīvā daļa, - var braukt ar vilcieniem.

2. Māršruta ievērojama ierakurojums

Stanovoja kalnienes dienvidrietumu daļa, Baikāla dienvidrietumu galā, no Austr. Burjēniem līdz Selengas lejastecei stiepjas varenā "Hamar-Babana kalnu kalnu grēds. Tas garums ap 35 km, vidējais augstums 1800 - 2000 m, kur stākās virsotnes atrodas Špeņņajas, Utulikas un Vidriņas apju augštecās, kur vārojamas ledāja laikmeta kalnu reljefa formas - cirki, kari, auna pieres, norēnu vaļņi.

Mūso māršrutā cirkiem un kariem bejtas grēds ir Čarska sasiļos un Margasanes sopkas rajonā, no lieliem kariem ištej, visas Utulikas daudzās augšējās plotesas. Mūso dienās Hamar-Babana ledāju vairs nav, bet sniega lauki bieži vien saglabājas arī vasarā. Karos bieži vien ir ezeriņi.

Ka galveno grēdu, tā sēngrēdas sastop gan saunas koros, gan plato veidā. Daudzās virsotēs paceļas ap 2300 m augstumā, kas tikai nedaudz augstāks par kari. Kalnu grēdas augstākā virsotne ir Han-Ula (2370 m).

Lielā Hamar-Babana grēds ir uccensējies Selengas pietekām (dienvidu norēds) un Irkutskas un Baikāla pietekām ziemeļos.

Krievijas ceļas uz Mongoliju un Ķīnu. Vēl lielāka loma pilsētas
straucājai atītibī bija Sibīrijas dzelzceļa, ko uzbūvēja
1898.gadā.

Cariskās Krievijas laikā šeit bija trimdā izsūtīto vieta - uz
šajieni izsūtīja progresīvi domājošos cilvēkus. No dekabristiem
jāmin S.Volkonskis, S. Trubeckis, brāļi Podžio, krievu vēsturnieks
A. Sjapovs. Pa ceļam uz trimdas vietu Irkutskā apstājušies rakst-
nieki A.Kadišševs, N.Černiševskis. Šeit revolūcijas darbību
vadīja I.Babuškins un B.Širovs.

Smagas cīņas par padoņu vāru notika ar Kolšaka armijas daļām.

Mūsdienās Irkutska ir Austrumsibīrijas kultūras un zinātnes
centrs. Pilsētā dzīvo ap 550 tūkst. iedzīvotāju. Te ir 7 augst-
skolas, tehnikumi, profesionāli tehniskās skolas, teātri, muzeji.

Irkutska ir arī lielākais Austrumsibīrijas avioliņģu un dzelz-
ceļa mezgls.

Sludjanka - rajona centrs atrodas Baikāla dienvidrietumu krastā,
Namar-Dabāna pakājē. Pilsētā ap 26 tūkst. iedzīvotāju, galveno-
kārt kalnrūpnieki, zvejnieki un dzelzceļnieki. Pilsēta ir svarīgs
dzelzceļa un autoceļu mezgls.

Sludjankā atrodas kontroles glābšanas dienesta postenis.

Bez tam gar dzelzceļa līniju ir daudz mazāku un lielāku ciema-
tiņu - staciju. Te iedzīvotāji ir dzelzceļnieki, mednieki, mēž-
strādnieki, zvejnieki.

Ieī tuvāk un pilnīgāk iepazītos ar Baikāla ezeru, ieteicams
no Irkutskas ar kuģi vai autobusu aizraukt līdz Baikālam, kur
Angāras iztekas vietā atrodas liels mežu pārstrādēšanas ciemats -
Listvjanka. Šeit ir veikals, pasta, ambulances ēdnīca. Daļas ka
no ciema atrodas Limnoloģijas institūts, kas nodarbojas ar Baikāla
un citu Sibīrijas ezeru izpēti. Institūtam ir muzejs, kurā zināt-
niekie darbinieki vada ekskursijas.

Angāras otrā krastā atrodas Baikāla Osta. Reizi diennaktī no
Sludjankas uz ostu pa veco dzelzceļa līniju gar pašu ezeru, ceuri
dabaszajiem tunelīem kursē greīzu vilciens. Te pietāj arī kuģis,
kas dodas braucienā pa Baikālu.

Iecienīta vieta ir ezera ziemeļu krasta līcis - t.s. Čailšu
Līcis (Buhta Peščanaja).

Bez tam iespējama ekskursija ar kuģi pa Baikālu vienu reizi
nedēļā.

un alpinās pļavas.

Upju ielejās sastopamas savvaļas upenes, jāpogas, bet purvainās vietās un nogāzēs - zilenes, melnenes, brūklenes. Rajonā arī daudz smilšerkoku audžu. Augšā uz grēdas daudz sūn sēņu. Septembri nogatavojas ciedru rieksti.

Derīgie izrakteņi. Piebaikāla derīgie izrakteņi vēl samērā maz izpētīti, kaut gan zināms, ka to krājumi visai bagātīgi. Sļudņeikas tuvumā iegūst izcilu maršoru. Ir zināmas dzelzsrūdas, volframa, asbesta, brūnogļu, apatīta, grafīta, zelta, kā arī citu minerālu atradnes. Tiek veikti lieli izpētes darbi, lai ar laiku derīgos izrakteņus iegūtu rūpnieciskā veidā.

Pie Gorjačinskas un Tunkas ielejās Arčānā ir siltie minerāl-avoti. To tuvumā atrodas sanatorijas. Visā pie Baikāla tuvumā ir ap 100 karsto avotu.

Dzīvnieku valsts. Piebaikāla dzīvnieku valsts ir ļoti bagāta un daudzveidīga. To sekā neapdzīvotie, biežiem mežiem apaugusie apvidi, grūti pieejamas klinšainas kalnu grēdas, bagātas gaības, ciedru meži.

Visā teritorijā izplatīts brūnais lācis, bet mītrās un nomaļās vietās mitinās aļnis. Ir arī daudz citu zvēru: staltbriedis, kabargā (auskustbriedis), stirns, melnā cūca, zekss, sersauliņš, tīnis, lapa, daudz zaķu, buranuku, dažādā peļu. Reti sastop lāsi un āpai, bet stepēs - vilku.

Mēdību saimniecībā galveno vietu ieņem Burguzinas sabulis un vāvere, kā arī ondatra un libirijas caurs. Zvērsaimniecībās audzā ādeles un sudrablapsas.

Putnu lielākā daļa ir gājputni. Pārņem melnā vārns, ciedru šagetiņa, sarkankrītītis, krustknēsis, zilītes, dzeņi, rubenis, mednis, irbes. Vasarā putnu valsts ir ļoti daudzveidīga. Stepes joslā atlido plūšīgie putni - āpji, ērāji, vānāji, bet pie ūdeņiem sastopams zivju ērglis.

Piebaikālā ir 4 ūsuku sugas, no kurām cilvēkam bīstama ir odze. Vasaras sezonā bīstama ērce - encefalīta pārnēsātāja.

Tāpat bīstams jebkura kontakts ar grauzējiem, jo tie bieži vien ir mēra pārnēsātāji.

Lielākās apdzīvotās vietas.

Irkutskā - administratīvā apgabala centrs. Atrodas pie Irkutes ietekas Angarā, 70 km no Baikāla. Dibināta 1652.gadā, pilsētas tiesības ieguvusi jau 1686.gadā. Lielā mērā to sekmējis tas, ka Irkutskā atradās pie tirdzniecības ceļa, pa kuru tirdzotāju karavānes no

sanoga. Kokiem strauji saplūkst lapas. Strauji sazaļojusi augu valsts pamazām sāk apsēkt, jo lietus vasaras vidū ir reta parādība. Jūlijā atkal ir bieži negāisi, kalnos strauji kūst sniegs, upēs sākas pāli, kas parasti sakrīt ar siena vākšanas laiku un nodēra lauksaimniecībai ne mazums posta. —

Augusta otrajā pusē lieti parasti pārstāj, kļūst vēsāks un nemānot atnāk radens. Kokiem dzeltē lapas, biežās ir salnas. Pāliet lapkritis, sākas nelieli sālī. Dienas ir skaidras — pie zilajam debesīm neviena mākoņa. Nemārot iestājas ziema ar mazu sniega segu — bez raguļu ceļa, ar stipriem saliem.

U p e s. Piebaikāla apgabalu šķērso viens upju tīkls. Vairums no tām pieder Baikāla ezera baseinam un tikai ZR nogāžu upes pieder ūdens baseinam. Lielākās upes ir Selenga, Barguzina, Augšējā (Verhņaja) Angara. No Baikāla iztek vienīgi Angara, bet ietek (pēc jaunākajiem datiem) 554 upes! Vairums no tām gan ir īsi, strauji kalnu srauti.

A u g u v a l s t s. Piebaikāla kalnu — taigas ainevās pārvērš ir skuju koku meži. Vietām tie sedz pat ūdensšķirtānu zemākās vietās.

Stepes aizņem Tunkas un Toras upju ielejas, Džīdes upes vidussteci un Olhonas salu.

Kalnu-taigas joslas dienvidu daļā pārvērš ir lapegles-priežu meži ar labi attīstītu pamežu, kas sastāv no Daurijas rododendroniem un sīkiem alkšņiem. Mitrākos rajonos, kā Hamar-Dabana un Ulan-Burgasi grēdās, aug ciedru un ciedru-lapegļu meži. Tur, kur augsne īpaši mitre, pamežu veido apaļlapu bērziņi, vaiļarāji, zilēnāji. Hamar-Dabana ziemeļu nogāzēs, kā arī Barguzina un Baikāla grēdās ir apaugušas ar dižegles un ciedru mežiem, bet upju ielejās aug egles. Bērzi sastopami vai nu izdegās, vai lielāko upju leņģestecēs (gar Hara-Murino, Languteju, Utuliku, Spēsnaju, Bistrajū).

Fliksiņu josla raksturīga tikai augstākajām kalnu grēdām — Hamar-Dabana, Baikāla grēdes ziemeļdaļai. Tur valdošā ir ķērpju, zvilnāju un sīku krūmiņu tundra. Tajās Barguz na un Hamar-Dabana grēdu vietās, kur ir maigāks mikroklimate, izveidojušās subalpinās

Otrreiz redītā kroku kalnu sauszeme laiku gaitā atkal tika pakļauta dabas spēku iedarbībai un daļēji atkal iegrima jūrā. Iegrimšanas robeža atradusies uz dienvidiem no līnijas Austr.Sajāni - Baikāla depresija - Barguzins - Muja - Čara. Kalnu zeme, kas atradusies uz ziemeļiem no šīs līnijas, simtiem miljonu gadu bijusi sauszeme. Austr.Sajānos, Hamar-Dabanas ziemeļu nogāzēs, Cagen-Dabana un Ikatas grēdās saglabājisies senā izdēdējusi zemes garoza, kas nebija iegrimusi jūrā.

Šī apgabala zemes dzīlēs arī mūsu dienās vērojama tektoniskā aktivitāte, kas izpaužas lēnā Baikāla krastu pazemināšanās un paaugstināšanās veidā. Bez tam šeit diezgan bieži notiek zemestrīces, sasniedzot pat 8 - 10 balles lielu spēku.

Visa milzīgā apgabala galvenais ekskursiju objekts ir Baikāla ezers. Tā garums 636 km, maksimālais platums - 79,4 km, maksimālais dziļums - 1620 m. Tas ir dziļākais ezers uz mūsu planētas. Tā ūdens ir tik dzidrs, ka 40 m dziļumā labi saskatāms balts priekšmets. Bez tam Baikāls ievērojams ar savu floru un faunu. 82% no tiem sastopami tikai Baikālē. No tiem jāmin Baikāla nerps, zivis - gļomjonka, omulis un daudzas sīkbūtnes.

K l i m a t s. Piebaikālē visu gadu valda viestējā kontinentālā gaisa masas. Tādēļ te raksturīga auksta ziema (janvāra vidē T° ir -26°C) un mērens vasara (jūlija vidējā t° ir plus 18°C). Klimatu te lielā mērā iespaido Baikāla ezers, kas rudenī lēni atdziest, bet vasarā lēni sasilst. Tāpat kā jūras krastos, arī pie Baikāla rudenī ir siltāks laiks kā pavasarī. Tas gan attiecas uz ēaura piekrastes joslu un austrumu krasta kalniem, kur, pateicoties Baikālam, ir ļoti liels nokrišņu daudzums (Tandhojā - 526 mm, Hamar-Dabanā - 1443 mm).

Pavasaris sākas martā, vasara jūnija sākumā, rudens - augusta otrā pusē, ziema - decembra sākumā.

Pavasaris Piebaikālē ir bargs, martā t° -32°C , maijā - -6°C , stipri vēji. Nokrišņi parasti sākas tikai maija otrā pusē, tad arī laiks kļūst siltāks, parādās pirmā zāle.

Vasara iesākas ar strauju, krasu t° paaugstināšanos, biežiem, bet īslaicīgiem lietiem. Gaisā valda putnu dziesmas un kukaiņu

N.r.k.	Produkta nosaukums	Dienas deva (vid.)	
		gramos	kalorijās
1.	Burmsize	47	118
2.	Rupjmaizes sausini	65	204
3.	Griķi	25	87
4.	Miežu putreimi	20	70
5.	Manna	16	57
6.	Auzu pārslas	24	84
7.	Rīsi	20	72
8.	Grūbas	40	46
9.	Peļķie zirņi	16	54
10.	Fupiņas	13	43
11.	Nūdeies	38	137
12.	Milti baltie	32	102
13.	Zupas (gailiņu)	30	96
14.	Olu pulveris	5	26
15.	Siens pulveris	28	140
16.	Krājuma pulveris	3	18
17.	Siera	25	85
18.	Sviests	36	270
19.	Speķis	28	215
20.	Zavēta desu	60	301
21.	Sautēta gaļa	47	106
22.	Olivu eļļa	12	108
23.	Cukars	145	595
24.	Karamēles	12	48
25.	Kakao pulveris	8	40
26.	Plūmes	16	47
27.	Rozīnes	32	35
28.	Zavēta augļi	18	53
29.	Kartupeļu ciete	4	12
30.	Tēja	4	
31.	Kafija	4	
32.	Sipoli	12	5
33.	Kiploki	2	
34.	Sāls	11	
35.	Garšvielas	5	
36.	Dzeramā soda	1	
K O P Ē I		875	3236

Lai pārgājienā laika precīzāk izmantotu pārtiku un nebūtu lieki laika jāzaudē tad jau mājās pārtiku sadalījām pa dienām un attiecīgi safasējām.

Līdzī papētā pārtiku mēs pilnīgi apmierināja gan kaloriju, gan daudzveidības dēļ.

Kā minuss tomēr jāatzīst rupjmaizes klaipi - lieku greznību smagā pārgājienā (svera dēļ) tik mazai grupai kā mūsu.

Visu pārtiku, izņemot sāli un 10 kg cukura, iegādājāmies Rīgā. Pārgājienam beidzot neizlietota bija pārtikas rezerve 2 dienām.

Алтай — крупнейший горный массив Западной Сибири. Алтай по своим особенностям делится на несколько областей: Южный, Западнo-южный, Северо-западный и Северо-восточный Алтай.

Южный Алтай — Тесин-Тогто-Ола — горный узел от ледяного эрозионного хребта Русского Алтая. Главная вершина этого узла — г. Зунтуз (4356 м). На этой территории находятся только одна или, другие и высокие (до 4100 м) склоны этого узла. Тесин и Тогто-Ола являются частью водораздела, разделяющего воды внутреннего северо-восточного центрального азиатского бассейна и воды Северного Ледовитого океана. Хребты Южного Алтая идут в широтном и юго-западном направлении. Они представляют короткими хребтами со средней высотой 3100 — 3300 м и носят названия: Южный Алтай, Тарбагатай, Сарин-Салты, Наринский, Кучукский и Акь.

Восточный Алтай расположен к востоку от Тесин-Тогто-Ола. Его составляют хребты: Салаирский, Чихачевский, Салаирский. Максимальные отметки вершин хребтов — 2620 м, 3245 м, 3219 м. Хребты Салаирского и Чихачева образуют несколько западных ступеней, которые известны как Чулышманское плато (2300 — 2500 м).

Центральный Алтай — самая высокая ступень горного Алтая состоит из двух цепей — северной и южной. Южная горная цепь образована Гюно-Чулышманским, Катунским хребтами и хребтом Златограда.

Северная горная цепь — Северо-Увусин и Таркитинские хребты. В Катунском хребте находится самая высокая вершина Алтайских гор — двуглавая Топуза (4440, 4330 м). Дносева хребтов Центрального Алтая поочередно берет свои равнинные ступени Укок, Катунская, Алтайская, Таркитинская, Чульская, Курдюкская.

Северо-Западный Алтай — система южных хребтов широтного и, главным образом, северо-западного залегания. Это хребты Лозовый, Увусинский, Ивановский, Убинский, Муртин, Титовский, Ануйский, Чергинский (2500 — 1500 м).

Северо-Восточный Алтай — так же состоит хребтов и их отрогов северо-западного залегания: Курдюкская, Саянская, Ангульская (2500 м), Чульчинская, Сунгалтская.

В равнинных долинах встречается форма рельефа древнего оледенения. Это осыпные скалы, водные долины. Характерны и равнинно-тапаловые формы рельефа. Это долины, обширно-осыпные и лавино-осыпные долины рек.

Под сильным ветром, после западных ветров и осадков лиственных дождев происходит острое обледение. При передвижении по осыпям зимней опасности для жизни.

Река Алтай в большинстве случаев имеет горный и горно-таежный характер. Также долины имеют крутые, порой отвесные склоны. Рукава водоемов заполнены галечниками и гальками, валунами. Иногда по берегам в виде наслаиваются залежи коренных пород. Уклоны рек достигают значительных значений в верховьях (около 100 м/км), в среднем течении река имеет почти равнинный, либо горно-таежный характер. Бурный характер рек делает их непригодными для судоходства. Водоемы на больших высотах встречаются редко, и представляют собой холодные водоемы водоемов водоемов характера: проток Саянских на р. Аргут, водоем "Саян" (3 м) на р. Уе в Козловском каньоне, водоемы "Чертый мост" (3 м) и "Три горы" в Кузнецком каньоне Чульчинская. На малых реках водоемы — явление довольно обычное, но очень красивое.

Основные водные артерии Алтая — это Катунь. В питании рек Катунь принимает участие также воды снегов и ледников, дождевые и грунтовые воды. По характеру внутреннего дренажа склонов и о учетом типа питания можно выделить несколько основных типов рек.

шиповник, малина, крыжовник, саранка, черемуха, земляника, облепиха, горный лук, чеснок, ревеня. Много грибов. На сырых местах, на безлесных перевалах много золотого и марьянского корня.

Коренное население Горного Алтая - алтайцы. Много русских, украинцев. Встречаются монгольские и казахские поселения.

2. Туристская характеристика района путешествия

Район Горного Алтая привлекает многочисленных туристов своими богатыми возможностями для совершения путешествий любой категории сложности. Весь Алтай пересекает Чулынский тракт с регулярным автобусным сообщением. Вдоль крупных рек Западного Алтая также имеется регулярное автомобильное движение. Таким образом подъезды к району путешествия, как правило, просты. При этом группа, удалившись от жилья на 20 - 30 км, сразу попадает в ненаселенную местность, очень живописную и своеобразную.

Северо-западная часть Алтая (т.н. Голубой Алтай) дает возможность проложить массу интересных пешеходных маршрутов, которые естественно сочетаются с водными путешествиями. Через большинство ключевых перевалов района проложены тропы, которые значительно облегчают движение.

Но туристские возможности данного района ещё далеко не изучены. В частности, до 1980 года в этом прекрасном районе не было проложено ни одного водного маршрута выше 3 категории сложности.

В 1981 году район впервые был открыт водителями из города Барнаула и Новосибирска.

Мы ставились целью освоить район Чарыша для водителей Алтайской ССР. По этому в район Чарыша отправились сразу три группы. Одна под руководством Ермолаева И. по Каргому и Инне, вторая под руководством Б.Грунтманиса по Кумиру и Каргому и третья группа под руководством Чайковского по Каргому с радиальным выходом в верховья Инны.